

- CR ako hospodárske odvetvie
- CR ako nástroj regionálnej politiky
- CR ako systém
- Historické a súčasné trendy CR
- Geografia CR

Cestovný ruch v najširšom slova zmysle zahŕňa **všetky formy cestovania doma aj v zahraničí za účelom oddychu, rekreácie, poznávania nového zábavou, kultúrou a športom**, pričom pobyt návštevníka sa odráža na hospodárskom živote navštíveného miesta.

Vývoj svetového hospodárstva na prelome 20. a 21. storočia prináša celý rad štrukturálnych zmien, ktoré sú doprevádzané nielen zmenou socio-ekonomických, geografických a politických vzťahov, ale i rozvojom mladých hospodárskych odvetví, medzi ktoré možno zaradiť i cestovný ruch.

Súčasný **CESTOVNÝ RUCH** predstavuje samostatné hospodárske odvetvie. Ešte koncom 80-tych rokov bol na 3. mieste, v súčasnosti sa stáva **hlavným odvetvím svetového hospodárstva**. Podieľa na realizácii troch základných národohospodárskych makroekonomických cieľov. Tými sú hospodársky rast, vyrovnanosť platobnej bilancie a dosiahnutie čo najvyššieho stupňa zamestnanosti.

V prípade **hospodárskeho rastu** sa jedná o participáciu cestovného ruchu na **tvorbe hrubého domáceho produktu (HDP)**. Všeobecne uvádzané výkony CR sú v skutočnosti nižšie než je reálny podiel, pretože nezahŕňa adekvátnu časť služieb, dopravy, poistenia, finančných a realitných služieb, a ani časť služieb komunálnych, osobných a sociálnych.

V súčasnosti, hlavne v súvislosti so stále výraznejším otváraním sa ekonomík a so zmenou spôsobu života, zohráva cestovný ruch úlohu tzv. **aktívneho modifikátora bežného účtu platobnej bilancie**. (*Platobná bilancia štátu so zahraničím je súhrn všetkých príjmov a výdavkov v styku so zahraničím. Ak prevažujú príjmy nad výdavkami ide o aktívnu platobnú bilanciu.*) Východiskom pre posúdenie tejto úlohy CR sú predovšetkým počty prichádzajúcich účastníkov CR a príjmy od nich získané. CR poskytuje značné možnosti pre štrukturálne zmeny v hosp. transformujúcich sa krajinách strednej a JV Európy. Pre rozvojové krajiny ako celok sú príjmy z CR druhým najväčším zdrojom devíz (po rope).

Cestovný ruch býva označovaný ako „*priemysel bez továrenských komínov*“. Jeho boom viedol k rozvoju služieb zaisťujúcich ubytovanie a stravovanie turistov, k rozvoju cestovných kancelárií, škôl pre odborných pracovníkov, orgánov riadenia cestovného ruchu, informačných a reklamných služieb pre jeho potreby, výroby suvenírov a podobne. (V minulosti dominovali napr. služby- nájom lodného priestoru, poisťovníctvo.)

Z ekonomického i územného hľadiska sa medzinárodný CR vyznačuje určitými zvláštnosťami. Export materiálnych hodnôt (bežného tovaru) ku „konzumentovi“ v zahraničí je spojený s dopravnými i ďalšími nákladmi. Príjmy z aktívneho CR (ACR= príliv klientov zo zahraničia) však konzumenti prinášajú do prijímajúcej krajiny. Pritom prírodné a spoločenské atraktivity, ktoré sú predmetom záujmu, v krajine zostávajú.

Taktiež medzi CR a **trhom práce** existuje pozitívny vzťah, pretože práve CR je odvetvím s významnou absorpčnou kapacitou pre pracovné sily uvoľnené z primárneho a sekundárneho sektoru ekonomiky. CR je významným zamestnávateľom. Odhadom pracuje v CR priamo 120 – 130 mil. ľudí (takmer 8% registrovaného EAO). Vytvára pracovné príležitosti relatívne bez veľkých investícií. a každé prac. miesto vytvára v priemere 1,5-2 pracovné príležitosti pre jeho potreby (v rozvojových krajinách 4-6).

CR možno považovať za jeden z alternatívnych **nástrojov regionálnej politiky**, ktorej cieľom je dosiahnuť (prostredníctvom aktivácie vnútroregionálnych zdrojov) optimálny rozvoj regiónov.

Nerovnomerný socio-ekonomický vývoj má svoje regionálne a lokálne dopady, ktoré pretvárajú dovtedajšiu štruktúru spoločnosti a vyvolávajú hľadanie nových regionálnych stratégií, ktoré by pomohli problémovým oblastiam obnoviť ekonomický rast a dosiahnuť prosperitu. Dovtedy používané tradičné prístupy regionálnej politiky už neposkytujú adekvátne riešenia nových špecifických problémov, a preto dochádza i k postupnému vzniku nových metód, ktoré sa orientujú na stratégie zamerané na využívanie vnútorných zdrojov daného regiónu.

Cestovný ruch ako systém.

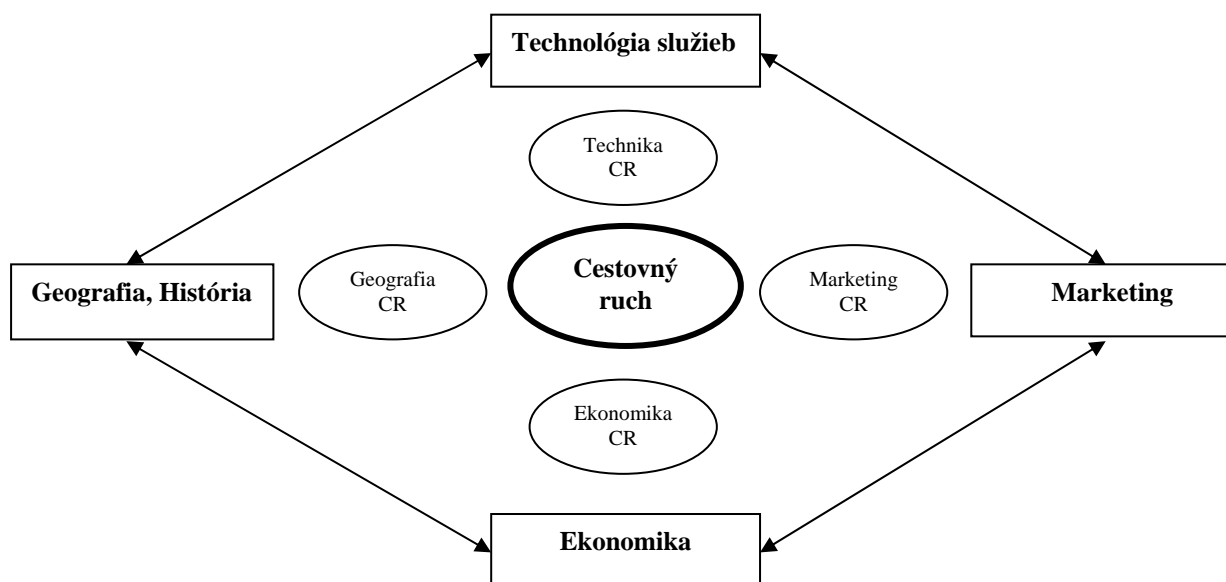
Všeobecne systém chápeme ako množinu vzájomne spojených prvkov, ktorá vytvára určitý celok. Vlastnosti objektu (systému) ako celku nie sú určované súhrnom vlastností jednotlivých prvkov, ale skôr vlastnosťami štruktúry objektu a integračnými väzbami.

Cestovný ruch ako všeobecne chápaný objekt predstavuje reálny socio-ekonomický voľný systém, ktorého základnými stavebnými prvkami sú subsystém ponuky, subsystém dopytu, subsystém realizačný a väzby medzi nimi predstavujúce toky turistov, služieb, informácií a finančných prostriedkov.

Základnými stavebnými prvkami CR sú **subsystémy jednotlivých štátov a väzby medzi nimi, ktoré predstavujú toky turistov, služieb, informácií a finančných prostriedkov.**

Počet účastníkov CR sa behom posledných 46 rokov (od r. 1950 do 1998) zväčšil 25 krát z 25 mil. na 625 mil. účastníkov. Taktiež príjmy z CR sa vyvíjali dynamicky z 2,12 mld. USD v r. 1950 na 448 mld. USD v roku 1998, čo predstavuje viac než dvestonásobok. Tieto uvedené výkony sú výsledkom existencie komplikovaného systému, ktorého väzby sú veľmi voľné s tendenciami reagovať na veľké množstvo najrôznejších impulzov.

Interdisciplinárny charakter CR vyžaduje participáciu viacerých navzájom odlišných vedných odborov (viď. schéma).

Geografia má v CR dôležité postavenie ako z hľadiska inventarizácie turistických aktivít, ich popisu a poskytovania informácií návštevníkom, tak i z hľadiska štúdia vzťahov jednotlivých regiónov, územného a regionálneho plánovania a regionálneho rozvoja. **Technológia cestovného ruchu** vytvára produkty CR, zaoberá sa problematikou aplikácie rezervačných a informačných systémov, zavádzania nových postupov a inovácií, legislatívnym a normatívnym rámcom. **Ekonomika cestovného ruchu** monitoruje toky finančných prostriedkov, investície, vznik pracovných príležitostí a snaží sa vytvárať metódy pre využitie CR ako nástroja regionálneho rozvoja. **Marketing cestovného ruchu** svojou analytickou činnosťou celého systému hľadá metódy najoptimálnejšieho predaja produktov CR.

Geografia dokáže študovať vývoj priestorových spoločenských javov a väzieb, čo nie je predmetom štúdia ostatných spoločenských vied. Táto skutočnosť stavia geografiu do novej pozície jedného z hlavných riešiteľov úloh spojených s problematikou lokálneho a regionálneho plánovania, čo si však vyžaduje stále väčšie otváranie sa a približovanie všetkým príbuzným disciplinám.

Historické trendy vývoja CR.

Historické korene súčasnej pozície CR vo svetovom hospodárstve siahajú hlboko do histórie vývoja spoločnosti a sú spojované s cestami za obchodom, vojenskými kolonizáciami a púťami veriacich napr. do Mekky, Jeruzalema, či Ríma, a tiež za štúdiom, objavmi, športom či zdravím.

Rozkvet **antického cestovania** sa viaže na obdobie starovekého Grécka a Rímskej ríše. Rimania sa preslávili výstavbou kúpeľov nielen v samotnom Ríme, ale aj v provinciách. V roku 776 pred

n. I. sa uskutočnili v Grécku prvé olympijské hry, ktoré sa opakovali pravidelne vždy po štyroch rokoch a boli hojne navštevované. V starom grécku boli pútnickými miestami Dodona a Delfy.

V Ríme bolo 14 luxusných **kúpeľov**, ku ktorým patrili napr. Trajanove, Neronove, Diokletiánove kúpele a i. Základom bola miestnosť so studenou vodou, mierne ohrievanou a miestnosť s teplou vodou. Okolo boli ďalšie miestnosti určené na parné kúpele, masáže atď. Návštevnosť kúpeľov bola vysoká, ľudia do nich prichádzali aj z väčších diaľok.

Rozšírenie kresťanstva podnietilo cestovanie do Jeruzalema a Betlehema, neskôr do Lourdes, fatimy, Mariazellu, Šaštína, Levoče, Czenstochowej. Rozšírenie **islam** vyvolalo veľký pohyb veriacich do Mekky a Mediny. Známe je putovanie hindov k posvätej rieke Gange.

Rozvoj vedy, a tým aj vznik nových univerzít v stredoveku podnietili cesty študentov, najmä na talianske univerzity.

K rozvoju cestovného ruchu významne prispela epocha **veľkých geografických objavov**. V tom čase boli napísané mnohé cestopisy. Neskôr začali vychádzať sprievodcovia, v nich sa podávali informácie o miestach, cestách a pamiatkach. Vývoj geografického poznania sveta, spojený so vznikom kartografie, ktorá umožnila jednoduchšiu navigáciu, priniesol postupný rozvoj dopravných sietí, výroby dopravných prostriedkov a ďalších služieb spojených s cestovaním (ubytovanie, stravovanie, služby sprievodcov atď.).

Cestovný ruch v tom zmysle ako sa chápe v súčasnosti, vznikol v Európe v polovici minulého storočia. Jeho rozvoj ovplyvnili viaceré významné činitele, ako rozvoj dopravy, proces industrializácie a urbanizácie, rast životnej úrovne. Skutočným hospodárskym odvetvím sa však CR stal až na začiatku 20. storočia.

Thomas Cook (1808-92), ktorý rozpoznal počiatky masového dopytu po rekreácii (rast životnej úrovne pracujúcich, rast fondu voľného času a znečistené prostredie industrializovaných oblastí), vo svojej **prvej cestovnej kancelárii** vytvoril ponukou predpoklady ku vzniku trhu cestovného ruchu.

Následný rozvoj a rozmiestnenie svetových destinácií CR reprezentujúci stranu ponuky formoval historický vývoj dopytu, ktorý diverzifikoval do niekoľkých hlavných segmentov CR:

Prímorské pobyty. Pobytové návštevy prímorských letovísk sú najstarším a doposiaľ najvyhľadávanejším segmentom CR. Každé leto pobudne viac ako 100 miliónov účastníkov CR na brehoch morí južnej Európy, desiatky miliónov Američanov na Floride a v Kalifornii, atď. Tieto litorálne územia koncentrujú najväčšiu časť lôžkovej kapacity. V mnohých krajinách predstavujú prímorské oblasti rozhodujúce sústredenie kapacít CR: napríklad v Portugalsku 90%, v Mexiku 85%, v Tunisku a Chorvátsku 80%. Návštevy prímorských letovísk možno považovať za najstaršiu masovú formu moderného CR.

Horské oblasti. Neskôr, ale podobným spôsobom ako morské pobrežie, boli zasiahnuté i atraktívne vysokohorské oblasti (v Európe hlavne francúzske, švajčiarske a rakúske Alpy). Až do tridsiatych rokov 20. storočia vznikali **strediská prvej generácie** zakladané v nižších polohách (napr. Chamonix, Davos). Tieto strediská boli budované na železnici, alebo v jej bezprostrednej blízkosti. Jednalo sa skôr o mnohostranné centrá rôznorodých funkcií (alpinizmus, zimné športy, letné byty, termálne a klimatické kúpele).

Rozvoj zimných športov v 60-tych rokoch si vyžiadala vznik výstavby nových zimných **stredísk druhej generácie** vo vyšších nadmorských výškach, ktoré vznikali buď okolo už existujúcich jadier obcí, ale na tzv. zelenej lúke. V Európe je tento typ charakteristický napr. pre francúzsku časť Alp.

Tretia etapa po roku 1970 prináša tzv. strediská integrované do vysokých nadmorských výšok, ktoré sú budované podľa presne stanovených urbanistických modelov jednotnou formou, s presne stanovenými zónami a dokonalou vybavenosťou. Prílišná intenzifikácia CR však prináša i celý rad negatívnych javov znehodnocujúcich hlavne životné prostredie.

Pobyty na vidieku. Rýchly rast miest spojený so zhoršovaním životného prostredia už počiatkom 20. storočia priviedli vyššie a stredné vrstvy obyvateľov k prenajímaniu tzv. letných bytov na vidieku. Na tieto letné byty sa sťahovali zámožné rodiny spravidla s malými deťmi v období letných prázdnin. Nová forma dlhodobých sezónnych pobytov na vidieku vytvorila postupne základy vidieckeho CR. Rast životnej úrovne v 60.-tych rokoch 20. storočia viedol v mnohých krajinách k masovému rozvoju súkromného vlastníctva vidieckych chalúp a chát.

Súčasný vývoj CR.

Vývoj svetového hospodárstva na prelome 20. a 21. storočia prináša niekoľko štrukturálnych zmien, ktoré sú doprevádzané nielen zmenou socio-ekonomických, geografických a politických vzťahov, ale i rozvojom mladých hospodárskych odvetví, medzi ktoré možno zaradiť aj cestovný ruch.

Dynamický rast výkonov svetového cestovného ruchu a postupná integrácia do svetovej ekonomiky signalizujú jeho potenciálny význam v období prechodu industriálnej spoločnosti na postindustriálnu.

V dôsledku prudkého rozvoja hlavne v posledných desaťročiach sa medzinárodný CR svojím obratom zaraďuje vedľa automobilového a ropného priemyslu medzi tri najvýkonnejšie odvetvia. Vývojové trendy príjmov i návštevnosti sú po 2. sv. vojne vždy pozitívne a majú vzostupnú tendenciu. Iba v niektorých čiastočných obdobiach sa prejavujú určité výkyvy, spôsobené najmä ekonomickými a politickými vplyvmi. (Např. rok 1997 zaznamenal nárast iba o 3% oproti 5,5% v predchádzajúcom roku. Rok 1997 v celkových príjazdoch zaznamenal pokles dynamiky, avšak v absolútnych číslach vzrástol oproti roku 1996 o 18 miliónov osôb.) Tieto priaznivé výsledky nepotvrdili pesimistické prognózy, ktoré boli uvádzané okolo roku 1996.

Predstavu o rýchlom rozvoji medzinárodného cestovného ruchu nám dáva nasledujúce porovnanie:

rok	hodnota svet. exportu v mld. USD	príjmy z medzin. CR	Podiel na hodnote exportu	počet účastníkov v mil.
1950	61	2,1	4,2	25
1960	129	6,9	5,3	71
1970	315	17,9	6,4	160
1980	1 998	103,6	5,6	285
1990	3 447	260,1	7,5	420
1994	3 850	321,5	8,4	530

Predpokladá sa, že rozvoj CR bude neustále pokračovať i v 21. storočí s tým, že v súlade s urbanizáciou a globalizáciou ekonomiky na jednej strane a s rozvojom dopravných systémov na strane druhej dôjde **k reštrukturalizácii súčasných turistických destinácií a rozširovaniu ďalších rekreačných priestorov.**

Vo vyspelých krajinách sa CR v súvislosti s rastom životnej úrovne a rozširovaním fondu voľného času stáva masovým javom a **ekonomicky a sociologicky dôležitým fenoménom.** Dotýka sa aj rozvojových krajín, ktoré sú ako **prijímacie krajiny stále intenzívnejšie zapájané do medzinárodného CR.**

Postavenie jednotlivých krajín v medzinárodnom CR sa hodnotí podľa počtu zahraničných klientov a dĺžky ich pobytu (minimálne so štyrmi nocľahmi) a podľa príjmu z aktívneho cestovného ruchu a jeho podielu na celkovej hodnote exportu, prípadne na HDP. Rozhodujúca časť (okolo 60%) medzinárodného CR pripadá na Európu. O druhé a tretie miesto (po 12%) sa delí Severná Amerika a Ázia. Zostávajúca časť sa realizuje v Latinskej Amerike, Afrike, Austrálii a Tichomorí. Podiel Európy pomaly klesá, návštevnosť rastie najmä vo východnej Ázii a v Tichomorí.

Proti rozvoju CR vystupuje rada kritikov, ktorých námietky sa stavajú proti preukázateľným ekonomickým ziskom. Upozorňujú na to, že „masy turistov môžu premôcť prírodu tam, kde ju CR využíva pre svoje potreby“ (např. výstavba hotelov kazí pobrežie či horské oblasti, masové výpravy turistov do prírodných rezervácií a národných parkov prispievajú k ich devastácií a pod.) Masový rozvoj a internacionalizácia CR sú spravidla spojené s celým radom negatívnych javov (rast konzumácie a pašovanie drog, prostitúcia, rast etnického a rasového napätia a terorizmu).

Predmet geografie cestovného ruchu

Existuje množstvo definícií CR, a tiež definícií Geografie CR, ktoré zväčša závisia od toho, akí odborníci, z ktorej vednej disciplíny sa cestovným ruchom zaoberajú.

Aj v medzinárodnom meradle sa prejavovalo úsilie o vymedzenie pojmu cestovný ruch. Združenie vedeckých expertov cestovného ruchu AIEST (Association Internationale des Experts Scientifiques de Tourisme): **„Cestovný ruch je súbor všetkých javov a vzťahov, ktoré vyplývajú**

z cestovania a pobytu osôb mimo obvyklého bydliska a pracoviska a nie je motivované trvalou zárobkovou činnosťou alebo usadením“.

Všetky definície odrážajú názor svojich tvorcov, ktorí zdôrazňujú najmä ekonomickú a dopravnú stránku CR. Zväčša im chýba zachytenie súvislostí s geografickým prostredím, ktoré možno nájsť v prácach geografov.

Geografia cestovného ruchu tvorí súčasť humánnej geografie, je jednou z jej disciplín. Existuje množstvo definícií geografie CR, ich autori sa väčšinou zhodujú v tom, že hlavnou úlohou tejto vednej disciplíny je prieskum oblastí a miest cestovného ruchu s podrobnou analýzou územia, vzájomných a priestorových javov.

Geografia cestovného ruchu sa zaoberá štúdiom zákonitostí a činiteľov a faktickým rozmiestnením cestovného ruchu v oblastiach rozličnej veľkosti a ekonomickej váhy. V tomto rámci sa orientuje na:

- ▶ vyhodnocovanie činiteľov (faktorov a podmienok) rozmiestnenia a ich lokalizačnej "váhy" všeobecne i v konkrétnych oblastiach (strediskách)
- ▶ analýzu cestovného ruchu ako špecifickej formy migrácie populácie medzi oblasťami (strediskami) ich vzniku a oblasťami (strediskami) ich uspokojovania vo vnútroštátnom a medzinárodnom meradle
- ▶ hodnotenie vplyvu cestovného ruchu na zmeny v štruktúre a rozmiestnení hospodárstva v oblasti (stredisku) jeho realizácie
- ▶ vyhodnocovanie oblastí pre rôzne formy cestovného ruchu pre praktické hospodárske účely a použitie

Geografia cestovného ruchu je vedou "**hraničnou**" a **syntetickou**, naväzuje na poznatky iných prírodných a spoločenských vied a využíva ich ku svojim analýzám. Sama je vedou **spoločenskou**, lebo realizácia a rozmiestnenie cestovného ruchu sú v rozhodujúcej miere formované spoločensko-ekonomickými skutočnosťami, kultúrno-historickými atraktivitami a prírodné podmienky vytvárajú len možnosti pre jeho realizáciu a teda i faktické rozmiestnenie tejto ekonomickej aktivity.

Z geografického a ekonomického hľadiska sa činitele rozvoja a rozmiestnenia CR delia na:

1. **selektívne (stimulačné) podmienky**- činitele, ktoré stimulujú vznik cestovného ruchu vo funkcii dopytu
2. **lokalizačné podmienky**- činitele, ktoré vytvárajú možnosti pre jeho lokalizáciu vo vzťahu ponuky teritória
3. **realizačné podmienky**- činitele, ktoré umožňujú jeho faktickú realizáciu (vždy sa prejavujú v priestorovom, územnom usporiadaní)

1. Selektívne (stimulačné faktory):

- primárne postavenie v **rozvoji CR**

objektívne faktory - základné politické reality svetového charakteru aj miestneho významu, vnútropolitická situácia odvodená z politickej štruktúry, ekonomické predpoklady (dosiahnutá životná úroveň, fond voľného času), demografické skutočnosti v spojení s procesom novodobej urbanizácie, kvalita životného prostredia v oblasti modernej hospodárskej aktivity

▶ **politické faktory**

mierové usporiadanie sveta bez vojnových konfliktov
vnútropolitická stabilita a charakter politického systému
konfliktné pomery = degradácia (Libanon, Severné Írsko, Juhoslávia...)
totalitné systémy = snaha o reguláciu CR

štátne hranice – majú značný vplyv na územné usporiadanie medzinárodného CR

▶ dosiahnutá **životná úroveň populácie**

účasť na CR sa stáva súčasťou *životného štýlu* (podľa spoločenskej hierarchie)
skracovanie pracovnej doby a predlžovanie dovolenky

▶ procesy novodobej **urbanizácie**

od zač. 20 sotr. vzrástol počet mestského obyvateľstva takmer 10-krát a podiel mestského osídlenia sa zvýšil z 13.6% na 48% (v mestách žije takmer 3 mld. ľudí)

otázka obývateľnosti tohoto umelo vytvoreného prostredia ⇒ veľkomestské aglomerácie a konurbácie patria k oblastiam s najväčšími požiadavkami na CR

krátkodobý CR

▶ **životné prostredie**

- **ŽP** = materiálny, časovo priestorový systém, ktorého súčasťou sú zložky prírodného podsystemu (reliéf, pôdy, klíma, vodstvo, fauna a flóra) a zložky socioekonomického podsystemu (obyvateľstvo, sídla, poľnohospodárstvo, priemysel, služby). V systéme životného prostredia sa navzájom ovplyvňujú a fungujú podľa zákonitostí, ktoré sú v rôznych vzťahoch hodnotené.

- rovnováha medzi prírodou a spoločnosťou je stále viac narúšaná
- masový rozvoj CR môže ohroziť kvalitu prírody

subjektívne faktory - množstvo psychologických a ďalších pohnútok ovplyvnených kultúrnou úrovňou obyvateľov, reklamou, propagáciou a pod.

reklama a propagácia ⇒ majú vplyv na vytváranie modénosti a módnosti niektorých stredísk a oblastí

môžu v relatívne krátkom čase zvýšiť príliv návštevníkov a postupne vyvolať zmeny rozmiestnenia medzinárodného CR

2. Lokalizačné podmienky:

- vo vzťahu k rozvoju CR majú druhotný význam; **rozhodujúce postavenie zaujímajú pri konkrétnej lokalizácii** (umiestnení) jeho realizácie
- rozhodujú o **funkčnom využití** konkrétnej oblasti cestovným ruchom z hľadiska **prírodných možností** a charakteru a kvality **spoločenských podmienok či atraktivít**
- ⇒ tvoria 'fyzickú' a objektívnu základňu pre uspokojovanie dopytu a **základnú schému pre územné usporiadanie realizácie CR** vo vnútroštátnom a medzinárodnom merítku
- v zásade však poskytujú len určité možnosti (predpoklady); o ich využití z hľadiska CR rozhodujú selektívne faktory a realizačné podmienky

A. **prírodné podmienky** - majú význam vo vzťahu k CR význam v tom, že sú stacionárne, do značnej miery konštantné a uplatňujú sa väčšinou v plošne rozsiahlych areáloch

► **klimatické pomery**

- jedna z hlavných podmienok realizácie a rozmiestnenia CR, na ktoré pôsobí prostredníctvom pozitívnych hodnôt (teplota, vlhkosť vzduchu, množstvo zrážok a ich rozdelenie, dĺžka slnečného svitu)
- najväčší význam pre využitie cestovným ruchom majú **dve podnebné pásma: mierne a subtropické**
- **sezónnosť** - klimatické pomery majú rozhodujúci vplyv na časový priebeh cestovného ruchu (vysoká hladina letných teplôt a množstvo slnečného žiarenia v letnom období, pravidelný chod počasia)
- vplyv **vertikálnej klimatickej zonality** sa prejavuje najmä v miernom pásme (v horských oblastiach sa vytvárajú podmienky pre sezónu v letnom aj zimnom období)

► **hydrologické pomery**

- oblasti s vhodnými hydrologickými podmienkami sa stávajú stále významnejšími z hľadiska realizácie CR (prispel k tomu i rozvoj lekárskej vedy, ktorá od konca 19. storočia propaguje "kúpanie v prírode")
- **podzemné vody** - vytvárajú predpoklady pre bodovú (strediskovú) koncentráciu CR. Platí to o **minerálnych prameňoch** s liečivými účinkami (kúpeľné strediská patria k najstarším centráam CR). Ich atraktivita je zvýšená ich relatívne sporadickým výskytom, niektoré centrá medzinárodného významu: Vichy, Weisbaden, Baden-Baden, Spa, Karlovy Vary, Piešťany. Značne atraktívne pre CR sú aj **gejzíry** (Island, Nový Zéland, Yellowstoneký národný park)
- **povrchové vody** - vytvárajú predpoklady pre areálové rozmiestnenie CR. **Moria** - najpríťažlivejšie z povrchových vôd (pobrežie Stredozemného mora, Čierne more, ostrovy amerického Stredomoria a priľahlý JV USA, v Tichomorí Havajské ostrovy, kalifornské pobrežie USA a Mexika, v Indickom oceáne Maurícius, Réunion, Seychely a Madagaskar) .

Jazerá a umelé vodné plochy - podobná funkcia ako more, ich funkčné využitie určuje zemepisná šírka, vertikálna zonalnosť a lokálne pomery (najvýznamnejšie - jazerá alpskej oblasti, vo Veľkej Británii, Poľsku, Nemecku a Fínsku)

Rieky - plnia funkciu v uspokojovaní krátkodobých foriem CR, najmä v blízkosti mestských aglomerácií. Príťažlivosť mnohých vodných tokov zvyšujú kaňony a vodopády (Niagarské, vodopády v Yosemite NP, Viktóriine vodopády).

► **reliéf a morfológické pomery**

- morfológická rozmanitosť povrchu spolu s podnebíom stále determinuje život človeka; využitie v CR iba relatívne nedávno
- **horizontálna členitosť**- má konkrétny vplyv na charakter a kvalitu pobrežia povrchových vôd a tým aj na CR.
- **vertikálna členitosť**- v CR sa uplatňuje výšková členitosť, najmä horské (vrchoviny) a vysokohorské oblasti.

► **rastlinstvo a živočíšstvo**

- na rozmiestnenie CR má relatívne menší vplyv

- *rastlinstvo*- zväčša vzácné sa vyskytujúce druhy
- *živočíšstvo*- najmä chránená a lovná zver

B. **spoločenské podmienky a atraktivita** – uspokojujú najmä dopyt po vzdelávaní a zábave. Charakteristickým znakom je ich značná územná koncentrácia- prevažuje bodové (strediskové) rozmiestnenie.

Z hľadiska atraktivity v zásade rozhoduje ich kvalita, nie kvantita, mnohé môžu mať doplnkový význam pre iné formy CR.

Delia sa na

- kultúrno-historické pamiatky
- kultúrne zariadenia, kultúrne a iné akcie
- športové a zábavné zariadenia a akcie

► **kultúrno-historické pamiatky**

- majú najväčší význam

► **kultúrne zariadenia, kultúrne a iné akcie**

- väčšinou doplnok k iným pamiatkam
- bodový-strediskový charakter
- múzeá a galérie
- divadelné a operné predstavenia a koncerty, hudobné a iné festivaly
- náboženské slávnosti a púte

► **športové a zábavné zariadenia a akcie**

- zariadenia kolosálnych rozmerov
- svetové a regionálne majstrovstvá rôznych športov, olympijské hry,, karnevaly, býčie zápasy, folklórne predstavenia

3. Realizačné podmienky:

- majú dominujúce postavenie pre konečnú fázu uskutočňovania „konzumácie“ rôznych foriem CR
- umožňujú oblasti dosiahnuť (doprava) a využiť (ubytovacie, stravovacie a iné zariadenia) cestovný ruch
- vždy sa prejavujú v priestorovom, územnom usporiadaní

► **doprava**

- základná podmienka realizácie, rozhoduje o využívaní priestoru cestovným ruchom
- rozhodujúca časť dopravy bola vybudovaná pre iné hosp. účely
- vedľa pozitívnych rysov sa prejavujú aj negatívne stránky dopravy (najmä automobilová doprava)
- **železničná doprava** – pre potreby CR predovšetkým v preprave na stredné a veľké vzdialenosti
- **automobilová doprava** – objemom prepravovaných účastníkov sa stalavedúcim odvetvím dopravy; prevažuje doprava na kratšie vzdialenosti; využíva relatívne hustú diaľničnú sieť
- **vodná vnútrozemská doprava** – výletná, rekreačná a okružná preprava
- **vertikálna doprava** – vyvolaná potrebami CR – umožnila rozvoj zimných športov a letnej rekreácie v horských a vysokohorských oblastiach
- **námorná doprava** – jej funkcia klesá, orientácia na prepravu účastníkov CR na vnútorných moriach, orientácia na komfort
- **letecká doprava** – preprava na veľké vzdialenosti

► **ubytovacie a stravovacie zariadenia**

- ich rozsah a úroveň limitujú využitie prírodných možností a kultúrno-historických, či iných atraktivít

- funkcia a význam CR
- formy cestovného ruchu
- druhy cestovného ruchu
- vplyv cestovného ruchu na ekonomickú štruktúru oblasti (strediska)

1. Funkcia a význam cestovného ruchu

Cestovný ruch sa stal významným zdravotným, ekonomickým, politickým a kultúrnym činiteľom. Súvisí to s rozvojom hospodárstva štátov a zvyšovaním životnej úrovne obyvateľstva. So vzrastom životnej úrovne obyvateľstva súvisí vzrast jeho peňažných príjmov, skracovania pracovného času a pracovného týždňa a tým aj zvyšovanie fondu voľného času mimo dovoleniek.

Rekreačno-zdravotná funkcia cestovného ruchu

- zameraná na regeneráciu fyzických a duševných síl človeka je najdôležitejšia funkcia cestovného ruchu
- zhoršovanie životného prostredia, vysoká koncentrácia výroby a obyvateľstva, vysoké životné tempo a iné negatívne dôsledky vedecko-technického pokroku nepriaznivo vplyvajú na zdravie človeka
- v rámci voľného času dochádza k reprodukcii pracovnej schopnosti človeka, ktorý svoju činnosť uvedomele alebo inštinktívne zameriava na rekreáciu a oddych. Činnosť človeka v pracovnom čase je prísne organizovaná, kým v mimopracovnom čase nie je ohraničená a každý si volí čo najefektívnejší spôsob obnovy psycho - emocionálnej rovnováhy, narušenej v pracovnom procese. Potreba ľudí po zotavení je veľká
- existuje množstvo rôznych druhov rekreačných činností, rôznorodosť koníčkov, amatérskych činností, záľub, z ktorých si každý vyberá pre seba tie, ktoré zodpovedajú jeho veku, zamestnaniu, pohlaviu a ostatným potrebám. Významnú úlohu pri zotavení zohrávajú rôzne druhy športu a iné aktívne formy oddychu, lebo nedostatok pohybu predstavuje základnú príčinu mnohých chorôb a prispieva k zníženiu životaschopnosti organizmu. Turisticko-športovou rekreáciou sa má dosiahnuť vyššia telesná zdatnosť, sviežosť a duševná pohoda v ich vzájomnom prepojení.

Ekonomický význam cestovného ruchu

- zvyšuje sa aj tento význam CR
- cestovný ruch ako producent služieb sa stáva v hospodárstve jednotlivých štátov dôležitou sférou na realizáciu kúpnej sily obyvateľstva. Z roka na rok sa zvyšuje účasť obyvateľstva na cestovnom ruchu. Aktívny zahraničný cestovný ruch plní významnú funkciu v platobnej bilancii jednotlivých štátov a je efektívnym zdrojom tvorby devíz. Platobná bilancia štátu predstavuje vzťah medzi súčtom peňažných príjmov, ktoré prichádzajú do národnej ekonomiky zo zahraničia a súčtom peňažných výdavkov do zahraničia. Na rast príjmov zo zahraničného cestovného ruchu vo vybraných štátoch Európy poukazuje tabuľka

Príjmy zo zahraničného cestovného ruchu vo vybraných štátoch v roku v mil. USD.

Štát	1960	1978	1980	1986	1992	1999
Taliansko	643	1 648	8 313	9 855	21 577	28 400
Francúzsko	525	1 191	8 235	9 704	25 000	31 700
Španielsko	297	1 680	6 968	12 058	22 181	32 900
Rakúsko	232	999	6 444	6 076	14 832	11 100
Švajčiarsko	297	733	3 149	4 227	7 650	7 500
Česko	-	-	-	-	-	1 869
Slovensko	-	-	-	-	-	461

- cestovný ruch tvorí významnú položku národného dôchodku mnohých malých krajín. Napríklad v Rakúsku a Švajčiarsku sa podieľa cestovný ruch na celkovom exporte krajiny okolo 1/5 podiel na exporte krajín

Sociálna funkcia cestovného ruchu

- spočíva hlavne v odstránení všetkých sociálnych rozdielov v procese uspokojovania rekreačných požiadaviek občanov
- cestovný ruch predstavuje široké pole možnosti pre rozvoj najrozličnejších spoločenských vzťahov medzi ľuďmi, triedami, vahami, sociálnymi a vekovými skupinami spoločnosti. Možnosti cestovania narastajú nezávisle od toho, ku ktorej triede, vrstve alebo sociálnej skupine človek patrí. Rozhodujúcim faktorom sa stáva záujem jednotlivca.

Cestovný ruch je svojím obsahom a rozsahom **výrazom politiky štátu**. Štátne hranice čiastočne obmedzujú voľný pohyb obyvateľov, majú preto vplyv na určitú konfiguráciu oblastí využívaných cestovným ruchom. Cestovný ruch je jedným z nástrojov medzinárodnej mierovej spolupráce a bezpečnosti. Na Európskej konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Helsinkách, ktorá má z hľadiska mieru vo svete dejinný význam, zúčastnené štáty konštatovali, že "cestovný ruch prispieva k dokonalejšiemu poznaniu života, kultúry a dejín druhých krajín, k rastu vzájomného porozumenia medzi národmi, zlepšeniu kontaktov i k širšiemu využitiu voľného času. Majú preto v úmysle napomáhať rozvoju cestovného ruchu na individuálnej a kolektívnej základni..., uľahčovať širšie cestovanie svojich občanov z osobných a profesionálnych dôvodov..., podporovať rozvoj mládežníckej turistiky." (Dokument konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe 1975). Ako z hore uvedeného vyplýva, medzinárodný cestovný ruch je významný prostriedok vzájomného poznania a dorozumenia medzi národmi.

2. Formy cestovného ruchu

Rôzny spôsob prejavu cestovného ruchu nazývame **formou cestovného ruchu**. Najvýznamnejšie formy cestovného ruchu sú:

1. rekreačný
 2. športovo-turistický
 3. kúpeľno-liečebný
 4. pútnický
 5. výletno-exkurzívny
1. **Rekreácia - rekreačný cestovný ruch** sa môže realizovať ako individuálna rekreácia, rodinná rekreácia, podniková rekreácia, rekreácia poriadaná cestovnými kancelárkami, mládežnícka rekreácia atď. Jednou z foriem individuálnej rekreácie je aj rekreácia v individuálnych rekreačných objektoch (chatárenie, chalupárenie). V súčasnosti činí počet individuálnych rekreačných objektov okolo 90 000.
 2. **Športovo-turistický cestovný ruch** sa dostáva čoraz viac do popredia. Telovýchovná činnosť sa javí ako jedna z významných foriem aktívneho odpočinku. V mestách sú to rôzne športové a telovýchovné zariadenia, ktoré núkajú možnosti športovania: v pohoriach horská turistika, horolezectvo: na vode rôzne vodné športy, na cestách mototuristika, cykloturistika atď.
 3. **Kúpeľno-liečebný cestovný ruch** má za prvoradú úlohu liečbu a starostlivosť o človeka. Využíva prírodné liečivé termálne a minerálne vody, priaznivé účinky klímy a ďalšie liečebné prostriedky, hlavne fyzioterapiu, liečebnú výživu, kľud a pohybovú liečbu. Kúpeľno-liečebný cestovný ruch plní aj funkciu rekreačno-športovú, kultúrno-spoločenskú atď.
 4. **Pútnický cestovný ruch** má starú tradíciu. Každoročne hýbe tisíckami pútnikov, ktorí navštevujú posvätné miesta. Vyhladávané pútnické strediská sú Jeruzalem, Betlehem, Nazaret, ktoré sú spojené so životom a mučeníckou smrťou Ježiša Krista. Navštevované Mariánske strediská sú v Európe: Lourdes, Fatima, Mariázel, Czestochowa, na Slovensku Levoča, Šaštín, Staré Hory. Pútnické strediská moslimov sú Mekka, Medina, šítov Karbala a iné.

5. **Exkurzívny-kultúrno poznávací cestovný ruch** predstavuje účelnú formu na využívanie voľného času. Vplýva na zvyšovanie úrovne poznania jednotlivca a prispieva k zvyšovaniu jeho všeobecnej úrovne vzdelania.

Náležitú pozornosť je potrebné venovať príprave exkurzie, exkurznému sprievodcu. Pri príprave exkurzie je potrebné :

- a. stanoviť trasu exkurzie: východzie miesto a cieľ exkurzie a určiť jednotlivé zástavky,
- b. určiť použitie dopravného prostriedku, vzdialenosť medzi jednotlivými zástavkami a na tomto základe vypočítať cenu prepravy,
- c. pripraviť exkurzívneho sprievodcu s podrobnou fyzicko-geografickou a humánno-geografickou charakteristikou,
- d. zistiť ubytovacie a stravovacie možnosti na trase a na základe finančných možnosti určiť miesto ubytovania a stravovania
- e. na základe zistených skutočností je potrebné previesť kalkuláciu exkurznej trasy

3. Druhy cestovného ruchu

Nepretržitý vývoj a zmeny, ktorým cestovný ruch podlieha, vytvárajú neprestajne nové druhy cestovného ruchu.

Podľa dĺžky trvania, motívu, miesta realizácie a iných kritérií rozlišujeme **rôzne druhy cestovného ruchu**.

► **Podľa miesta realizácie** cestovného ruchu rozlišujeme **domáci a zahraničný cestovný ruch**. Ak sa realizuje v rámci územia Slovenska, hovoríme o domacom, ak sa realizuje v zahraničí, hovoríme o zahraničnom cestovnom ruchu.

► **Príchod návštevníkov**, či už domácich alebo zahraničných do určitého strediska cestovného ruchu nazývame **aktívny cestovný ruch**. Navštívené miesta získavajú príjmy zo služieb poskytnutých návštevníkom (ubytovacích, liečebných zariadení, obchodu, dopravy atd.). Vycestovanie účastníka cestovného ruchu z miesta bydliska do prijímacieho miesta na Slovensku alebo v zahraničí nazývame **pasívny cestovný ruch** (výdavky za ubytovanie, stravovanie, sprostredkovateľské služby a iné).

► **Podľa dĺžky trvania** môžeme cestovný ruch deliť na:

- **krátkodobý cestovný ruch**, alebo víkendový, trvajúci maximálne do troch dní
- **dlhodobý cestovný ruch**, ktorý predstavuje realizáciu každoročnej dovolenky obyvateľov a
- **strednodobý cestovný ruch**, trvajúci 3 až 6 dní.

► Cestovný ruch sa môže realizovať s **pobytom** alebo **bez pobytu**. O cestovnom ruchu s pobytom hovoríme vtedy, keď návštevník po kratšom alebo dlhšom dennom pobyte pokračuje v ceste, alebo sa vracia do východiskového miesta.

► Ďalej rozlišujeme **trvalý cestovný ruch**, ktorý sa uskutočňuje rovnomerne počas celého roka (cestovný ruch kúpeľov, väčších sídiel) a **sezónny cestovný ruch** je pravidelne, každoročne sa opakujúci cestovný ruch v určitých ročných obdobiach. Rozlišujeme jednosezónny cestovný ruch, ktorý pozorujeme v letných strediskách cestovného ruchu (strediská vodných športov, prírodné kúpaliská) a dvojsezónny cestovný ruch (horské strediská zimných športov a letnej rekreácie).

► **Podľa počtu zúčastnených osôb** rozlišujeme **individuálny a hromadný** cestovný ruch .

► Z hľadiska **organizovania cestovného ruchu** rozlišujeme **voľný a viazaný**. Voľný cestovný ruch sa realizuje na základe voľného, vlastného výberu cieľa pobytu, alebo výletnej trasy, dĺžky a času účastníkom cestovného ruchu. Pri viazanom cestovnom ruchu je účastník viazaný určitými podmienkami týkajúcimi sa času, miesta, dĺžky trvania, ako to je pri odborárskych rekreačných pobytoch, kúpeľnej liečbe, mládežníckych táboroch a pod.

4. Vplyv cestovného ruchu na ekonomickú štruktúru oblasti (strediska)

Masový rozvoj cestovného ruchu pôsobí na štruktúru hospodárstva v oblastiach jeho realizácie i vnútri celého národohospodárskeho komplexu. V tejto zložitej problematike sa zameriame iba na základné momenty.

Štrukturálne zmeny, vyvolané cestovným ruchom, prebiehajú v týchto rovinách:

- určité odbory hospodárskej činnosti sú pod vplyvom cestovného ruchu **rozširované alebo nanovo zavádzané** – produkcia zeleniny, ovocia, špeciálnych potravinových produktov a polotovarov, výroba suvenírov, dopravná infraštruktúra sa prispôsobuje jeho potrebám
- pod tlakom rozvoja CR **ustupujú pôvodne profilujúce** odbory hospodárskej aktivity
- odbory činnosti, ktoré ohrozujú rozvoj a funkcie CR **sa rušia alebo obmedzujú**

Cestovný ruch sa v hospodárstve konkrétnej oblasti (strediska) prejavuje dvojakým spôsobom:

1. **je profilujúcim obobrom** hospodárskej aktivity
2. **je doplnkovým odborom** hospodárstva

ad 1. Oblasti tohoto charakteru sa spravidla ekonomicky a územne sformovali tak, že **od počiatku fungovali pre potreby** CR (typ A) alebo **sa vytvárali postupne zmenou štruktúry hospodárskej aktivity** (typ B) na základe využívania prírodných a spoločenských podmienok, ktorých hodnota pre využitie cestovným ruchom bola objavovaná.

Tieto oblasti strediská patria spravidla k najvýznamnejším z hľadiska vnútroštátnych či medzinárodných pomerov; majú k dispozícii atraktívne prírodné či spoločenské podmienky a vysokú úroveň vybavenosti v materiálnej základni. Ich **gravitačné zázemie je územne rozsiahle**, vytvára **základnú schému rozmiestnenia realizácie CR vo vnútroštátnom i svetovom merítku**. Typickými strediskami typu A sú kúpele (okrem liečebných zariadení majú celý rad ďalších – športovo-rekreačné a zábavné podniky, kultúrne zariadenia a inštitúcie), **strediská pri morskom pobreží** (a ďalších vodných plochách) a **v horských oblastiach**.

Množstvo oblastí patrí medzi typy B, kedy s rozvojom Cr došlo k potlačeniu či oslabeniu pôvodnej hospodárskej funkcie. Typickými príkladmi tejto transformácie sú niektoré **horské a podhorské oblasti**. Cestovný ruch tu podnietil rozvoj mestských centier vnútri ich územia alebo na prístupových trasách (Innsbruck, Chamonix, a i.).

ad. 2. Oblasti (strediská) tohoto charakteru môžu byť napriek tomu objemom CR významné. Typickým príkladom sú **veľké mestá s množstvom kultúrno-historických a ďalších aktivít**; niektoré z nich majú medzinárodný význam (Rím, Paríž, Londýn, Praha a ďalšie). Pozitívnu je skutočnosť, že návštevnosť je rozložená po celý rok. Výhodou je, že zariadenia budované pôvodne pre iné účely môže využívať cestovný ruch.

- vplyv cestovného ruchu na životné prostredie
 - pozitívny vplyv
 - negatívny vplyv
- štatistické sledovanie výkonov cestovného ruchu
 - vnútroregionálna konvergencia salda príjmov a výdavkov z cestovného ruchu
- regionálne rozmiestnenie medzinárodného cestovného ruchu vo svetových makroregiónoch

1. Vplyv cestovného ruchu na životné prostredie

Pozitívny vplyv cestovného ruchu

Okrem spomenutej významnej úlohy cestovného ruchu pri regenerácii a rekreácii na ľudský organizmus badáme pozitívne zmeny, ktoré vznikajú vplyvom cestovného ruchu na sídla, obyvateľstvo, poľnohospodárstvo, výrobu, dopravu a celú okolitú krajinu. Niekedy bývajú tieto zmeny značné. Dochádza k úplnej alebo čiastočnej zmene v štruktúre obyvateľstva.

1. Transformácia sídiel.

V mnohých krajinách a podhorských oblastiach v dôsledku rozvoja cestovného ruchu pozorujeme transformáciu bývalých poľnohospodárskych, drevorubačských a banských sídiel. Sídla nadobúdajú *novú funkciu a zmenu sídelnej štruktúry chatovej výstavby*. V súčasnosti sa výstavba chat riadi schválenými územnými plánmi a usmerňuje sa do území na to vymedzených, ďalej do nestrediskových sídiel, ktoré sú vhodné na rekreáciu. Využívajú sa obytné objekty vidieckeho osídlenia, ktoré stratili svoju funkciu a prestávajú sa na rekreačné účely. Chatárenie v ostatných európskych štátoch nedosiahlo také rozmery ako u nás. Významnú úlohu zohráva cestovný ruch pri mnohých *upadajúcich sídlach*, ktorým pomáha povzniesť sa na pôvodný význam (vykupovaním starých domov -dreveníc, rozvojom terciárneho sektora, vznikom rekreačných obcí).

2. Budovanie infraštruktúry a rozširovanie pracovných príležitostí.

Zvýšená návštevnosť stredísk a oblastí cestovného ruchu spôsobuje veľkú koncentráciu ľudí, čo vyvoláva zvýšený dopyt po ubytovacích, stravovacích zariadeniach, doprave, obchode a iných službách. V dôsledku toho sa rozlišuje sieť obchodov, jedální, reštaurácií, hotelov, dopravná sieť, čo si vyžaduje mnoho

Vzrastom pracovných síl terciárneho sektoru mení sa celková zamestnanecká štruktúra stredísk cestovného ruchu nových pracovných síl.

3. Zmeny v poľnohospodárskej výrobe.

Poľnohospodárska výroba tiež mení svoju štruktúru výroby v dôsledku rozvoja cestovného ruchu strediska alebo oblasti. Orientuje sa hlavne na tie produkty rastlinnej a živočíšnej výroby, ktoré sú potrebné v dôsledku zvýšenej koncentrácie obyvateľstva. Časť poľnohospodárskej pôdy v horských a podhorských oblastiach, kde sú sťažené podmienky poľnohospodárskej veľkovýroby, sa rentabilnejšie využíva pre účely cestovného ruchu. V zimných mesiacoch nachádza časť poľnohospodárskych pracovníkov doplnkové zamestnanie v zimných strediskách športu.

4. Zmeny vo výrobe a doprave.

Pod vplyvom cestovného ruchu mení sa často v strediskách cestovného ruchu aj *výrobný proces závodov*. Výrobný program závodov sa zameriava na výrobu potravinárskych výrobkov, upomienkových predmetov atď. V značnej miere vplýva cestovný ruch na *rozvoj dopravy*, ktorá hrá významnú úlohu pri preprave účastníkov cestovného ruchu do cieľového miesta a späť .

Negatívny vplyv cestovného ruchu

Podmienenosť javov je obojstranná. Cestovný ruch popri svojej kladnej úlohe akú zohráva, má aj negatívny vplyv - **narušuje okolitú krajinu**. Narušením krajiny cestovným ruchom sa myslí činnosť spojená s priamymi zásahmi do reliéfu a obrazu krajiny, ako aj následnými negatívnymi vplyvmi, znečisťovaním jednotlivých prírodných zložiek, až devastáciou prírodného prostredia.

1. Chatárenie je jednou z foriem rekreácie, ktorá nadobudla už v bývalom ČSFR masových rozmerov. Jeho prudký rozvoj nastal v polovici šesťdesiatych rokov. V roku 1967 bolo na Slovensku 5 585 chát, v roku 1976 22 650 a v roku 1986 vyše 40 000. Živelný rast množstva chát priniesol so sebou aj mnohé negatívne javy. Veľké percento nelegálnej výstavby chát spôsobilo živelné situovanie, čo narušilo koncepciu územného riešenia chatoviska. Často sa stávalo, že prvá ilegálne postavená chata pritiahla výstavbu ďalších a postupom času vzniklo nové chatovisko bez územno-plánovacej prípravy, bez stavebného povolenia, bez domyslenia následných väzieb k prírodnému prostrediu. V niektorých prípadoch došlo až k narušeniu krajiny. Vláda SR a ČR prijala opatrenia o optimálnom regulovaní individuálnej chatovej výstavby. Chatárenie v ostatných európskych štátoch nedosiahlo také rozmery ako u nás, je to viac menej náš špecifický problém.

chatárenie v období pred r. 1989

- chatárenie v ostatných európskych štátoch nedosiahlo také rozmery ako u nás
- je jednou z foriem rekreácie, ktorá nadobudla už v bývalom ČSFR masových rozmerov
- jeho prudký rozvoj nastal v polovici šesťdesiatych rokov
- mnohé trvalo obývané rodinné domy na vidieku sa tiež zmenili na chalupy
- súčasť životného štýlu
- spoločenská prestíž
- podstatne viac voľného času a menšie možnosti ako ho tráviť v malom byte
- nižšie pracovné vyťaženie
- prístupnejšie ako dnes
- samozásobovacia funkcia

zmeny po roku 1989

- približovanie sa obyvateľom vyspelejších krajín
- zamestnaným rapídne ubudlo voľného času
- nárast počtu nezamestnaných - nedostatok prostriedkov na kúpenie, alebo udržiavanie rekreačného objektu
- výrazne zdraželi pohonné hmoty, cestovné
- väčšie množstvo možností ponúkaných cestovnými kancelárkami
- iné výhody: nie je viazaný na jedno miesto, lacnejšie ako udržiavanie chaty, chalupy...

2. Nadmerná návštevnosť určitých centier a oblastí cestovného ruchu má negatívne dôsledky na krajinu. Ako príklad si môžeme uviesť Vysoké Tatry, ktoré ročne navštívi okolo 4 až 4,5 mil. návštevníkov. Podobná koncentrácia návštevníkov je aj v iných horských oblastiach, pobrežiach morí a iných vodných plochách Európy. Dôsledky takého náporu návštevníkov ťažko nesie prírodné prostredie. Prejavuje sa to urýchlením erózných procesov na svahoch pohorí (chodníky mimo označených ciest, vyrubovaním lesa pre lyžiarske trate, napríklad zjazdovka zo Soliska vo Vysokých Tatrách, zásahu do terénu pri budovaní bytovacích a stravovacích zariadení atď.).

3. Vážnym problémom sa stáva neorganizované ukladanie tuhého odpadu v strediskách cestovného ruchu (obalové materiály, sklo a organické odpadky). Prostredie nie je väčšinou na ich likvidáciu pripravené ani prírodnými podmienkami, ani technickými predpokladmi a zariadeniami.

4. Doprava pôsobí negatívne na svoje okolie. Je to hlavne cestná doprava, ktorá zohráva v cestovnom ruchu najdôležitejšiu úlohu. Výfukové plyny automobilovej dopravy škodia svojimi zložkami (oxid siričitý, oxid dusičný, aldehydy, zlúčeniny olova) človeku aj rastlinám. Nedostatkom parkovacích plôch sa ničia okolité lúky a lesy. Rastlinstvo vrátane lesov má zásadný význam produkciou kyslíka, zachytávaním nečistôt z ovzdušia a tlmením hluku. K znečisťovaniu povrchových a spodných vôd dochádza umývaním áut, vypúšťaním odpadových látok, atď.

Je potrebné vytvoriť také podmienky, aby hodnoty prírodného prostredia boli primerane využité, ale príroda netrpela ujmu. K tomuto cieľu je potrebné skúmať intenzitu individuálnej, hromadnej letnej a zimnej rekreácie. Aby sa umožnila dôkladná analýza, musia sa stanoviť hraničné prahy najvyššej únosnej kapacity územia. Koeficient únosnosti prírodného prostredia stanovuje limit maximálneho počtu návštevníkov rekreačného priestoru v súlade so stavom ekosystémov v danej lokalite. Koeficient sa mení v jednotlivých krajinných typoch a mení sa aj v jednotlivých štátoch. V územnom pláne sa počíta pri úprave pláží 330 osôb/ha, na rekreačných lúkach 50 osôb/ha, v mestskom lesoparku 50 osôb/ha, atď.

2. Štatistické sledovanie výkonov cestovného ruchu

Štatistické údaje sú nevyhnutným nástrojom pre sledovanie výkonnosti odvetvia, sú podkladom pre tvorbu strategických národných, regionálnych a marketingových plánov a takisto sú dôležité pre vedecké pozorovania. Pri zostavovaní svetových štatistík cestovného ruchu sa stretáva s radou metodických nedostatkov vyplývajúcich z nejednotnosti postupov zberu a spracovania dát. Ďalším problémom je i dosiahnutie svetovo ucelenej kompletizácie údajov, pretože nie všetky štáty poskytujú dostatočné informácie. Nezastupiteľnú úlohu pri zostavovaní svetových štatistických prehľadov hrá medzivládna organizácia **WTO (World Tourism Organization)**, založená roku 1945 so sídlom v Madride, ktorá dnes združuje 130 štátov. Základnou snahou WTO je unifikácia štatistických metodík, zjednocovanie odbornej terminológie a geografického členenia sveta.

V praxi často uvádzané štatistické údaje a kategórie založené na administratívnom a politickom usporiadaní štátnych hraníc môžu byť často skreslené (napr. rozlišovanie kategórií národný/medzinárodný cestovný ruch). Napríklad občan New Yorku pri ceste na dovolenku do Kalifornie prekoná vzdialenosť 4 500 km a pritom zostáva účastníkom domáceho cestovného ruchu, naproti tomu občan Prahy na relatívne štandardnom poznávacom zájazde môže behom niekoľkých dní navštíviť viac než 5 cudzích štátov, bez toho aby prešiel 3 000 km. Taká regionálna štatistika má množstvo úskalí, ktoré je treba brať do úvahy. Jeden americký turista je pri návšteve štyroch európskych štátov v rámci jednej vykazovaný v USA ako jeden návštevník, zatiaľ čo v európskych štatistikách sa objaví štyrikrát.

Pri spracovaní geografických charakteristík medzinárodného cestovného ruchu sa najčastejšie pracuje s údajmi o príjazdoch do príslušnej zemi (osoba, ktorá príde do zemi viackrát za rok, je počítaná s každým príjazdom), o devízových príjmoch z aktívneho cestovného ruchu a o výdajoch za pasívny cestovný ruch. Do týchto príjmových a výdajových štatistík sa nezapočítavajú výsledky medzinárodnej dopravy. Ďalším často užívaným údajom je devízové saldo príjmov a výdajov za cestovný ruch, ktorý môže dosahovať kladných až záporných hodnôt.

Vnútroregionálna konvergencia salda príjmov a výdajov z cestovného ruchu

Sledovaním **návštevnosti a príjmov z cestovného ruchu** podľa krajín (makroregiónov) bola doposiaľ vyjadrená len gravitácia štatisticky sledovaných celkov založená na medzinárodnej váhe prírodných a spoločenských atraktivít a doplnená o kvalitu ponúkaných služieb a dopravnú dostupnosť. V tomto prípade nemožno zabudnúť, že aj návštevnosť nami označeného centra je vysoká. Napr. Nemecko navštívilo v roku 1997 15,3 mil. zahraničných turistov, čím sa táto krajina zaradila na 13. miesto na svete hneď za Rakúsko (tradičná turistická destinácia) a pred Švajčiarsko. Podľa príjmov z medzinárodného cestovného ruchu získalo Nemecko v roku 1997 16,4 mld. USD a zaradilo sa na 6. miesto vo svete, dokonca pred Rakúsko.

Ak vedíme **bilanciu príjmov a výdajov z cestovného ruchu**, dôjde k výraznej selekcii regiónov s dominantným kladným saldom príjmov a regiónov s prevládajúcou tendenciou vo vnútri regiónov v rozložení sald z cestovného ruchu.

Záporných sald dosahujú hospodársky vyspelé krajiny a regióny, napriek tomu, že majú relatívne vysokú návštevnosť i príjmy. Kladné saldá dosahujú najmä krajiny s nižšou ekonomickou úrovňou. Na základe predošlej analýzy možno považovať cestovný ruch za stabilizátora potrebných pozitívnych finančných tokov z centra do periférie.

Afrika je z hľadiska tohto hodnotenia atypický región, pretože krajiny s najväčším deficitom sú najchudobnejšie a veľmi nízkou turistickou návštevnosťou, ktoré prostredníctvom príjmov nestačia pokrývať výdaje za výjazdy vlastných občanov. Naopak relatívne rozvinutý sever patriaci k turistickému zóne okolo Stredozemného mora dosahuje aktívne saldo.

V **Ázii** má záporné saldo východná Ázia (vďaka Japonsku), naopak JV Ázia čerpá z japonského záporného salda.

Európa je v súlade s regionálnymi teóriami rozvinutého severu a zaostávajúceho juhu. Stredná a východná Európa je na pozícii v strede s nepatrným prebytkom, zo sledovania trendov vývoja hospodárskej politiky krajín tohoto regiónu je zrejmé, že sa cestovný ruch stáva budúcou možnou alternatívou hospodárskeho rozvoja.

V prípade regionálnej schémy **Ameriky** je evidentné aktívne saldo karibskej oblasti a Severnej Ameriky. V prípade vysokého aktívneho salda z medzinárodného CR hospodársky vyspelej Severnej Ameriky je nutné brať do úvahy špecifické geografické dispozície. USA a Kanada disponujú ponukou vlastného

	osť		šť		osť		šť	
1995	0,5	0,09	7,5	1,06	0,46	0,07	16,8	0,9
1960	1	0,24	16,7	2,5	1,4	0,29	50,1	3,9
1970	2,8	0,48	36,6	4,8	8,2	1,6	112	11
1980	8,5	3,5	53,7	25,5	29,1	13,1	193,6	60,2
1990	15,2	4,8	83,4	66,5	62,3	43,6	282,4	139,9
1995	20,1	7,3	110,6	102,91	99,0	84,5	333,9	206,8
1996	21,6	8,3	116,7	112,9	107,6	93,0	349	219,7
1997	23,5	8,7	119,1	120,3	109,5	95,9	360,8	218,9

Návštevnosť je uvádzaná v miliónoch, príjmy v miliardách

Pri podrobnejšom rozbere rozloženia svetovej návštevnosti sú zrejmé **tri hlavné turistické zóny** nachádzajúce sa vždy na juh od vyspelého industriálneho severu a rozprestierajúci sa **okolo vnútrozemského mora**. Ide o **Karibské more** na juh od USA a Kanady, obklopené Severnou, Strednou a Južnou Amerikou, ďalej o **Stredozemné more** ležiace južne od najvyspelejšej západnej, strednej a severnej Európy, obklopené kontinentmi Afrikou, Áziou a Európou, a o **Juhočínske more** na juh od najvyspelejšieho Japonska obklopené jv. Áziou, Filipínami a Indonéziou. Hlavným predmetom tejto masovej turistickej migrácie je letný pobytový cestovný ruch pri mori. Iné formy cestovného ruchu nezaznamenávajú tak vysokú celosvetovú účasť ani relatívnu celosvetovú regionálnu pravidelnosť v geografickom rozložení koncentrácie návštevnosti.

- história CR na Slovensku
- lokalizačné predpoklady CR na Slovensku
- rajonizácia CR na Slovensku
- oblasti a podoblasti CR

I. História CR na Slovensku

- vznik cestovného ruchu sa nedá presne určiť (je však známe, že starí Rimania zakladali na našom území kúpele a stavali si tu domy odpočinku)
- vývoj CR na Slovensku môžeme zhrnúť do 3 časových období:

1. vývoj cestovného ruchu do roku 1918

- motívy cestovania sa v priebehu historického vývoja menili a dopĺňali, napr. obchod, náboženstvo, liečenie, politika, veda, šport atď.

Obchod

- Slovenskom prechádzalo už v dávnej minulosti veľa tranzitných obchodných ciest (jedna od Severného mora k Rýnu, odtiaľ k Dunaju a k Čiernemu moru, druhá spájala severné krajiny Európy s južnými - od Baltického mora na juh do Grécka a Talianska)
- Slováci drotári, plátenníci, olejkári, sklenári a iní cestovali do mnohých európskych krajín a predávali svoje výrobky

Náboženstvo

- z náboženských dôvodov sa uskutočňovali pútnické cesty
- najznámejšie slovenské pútnické mestá boli Levoča, Staré Hory, Šaštín, v Rakúsku Mariazell, menej rozšírené boli púte do zahraničia

Liečenie

- liečebné účinky niektorých minerálnych prameňov na Slovensku boli známe už v stredoveku. Podľa písomných správ medzi prvé uhorské kúpele patrili Turčianske Teplice a Trenčianske Teplice, potom nasledovali Piešťany, neskôr Sliač, vyšné Ružbachy, Rajecké Teplice
- v minulom storočí sa popri vlastnom liečení začal rozvíjať aj spoločenský život. Zriaďovali sa zábavné podniky, tenisové ihriská a iné športové a spoločenské zariadenia
- vláduca trieda si v 19. storočí začala budovať vo Vysokých Tatrách a na iných miestach Slovenska letoviská ako prechodné sídla pre svoje rodiny (napr. Harmónia pri Bratislave, Štos pri Košiciach, v Išli a Cemjate pri Prešove)
- väčší rozvoj CR vo Vysokých Tatrách nastal po r. 1871, keď sa vybuďovala košicko-bohunínska železnica. Postupne vznikali obce Štrbské Pleso, Nový Smokovec, Tatranská Lomnica... V r. 1896 bola vybudovaná úzkokoľajná zubačka zo Štrby na Štrbské Pleso. Elektrická železnica spojila r. 1908 Starý Smokovec s Popradom, s prípojom na Štrbské Pleso a Tatranskú Lomnicu. Vznikali turistické organizácie, začali sa organizovať vodcovské a záchranné služby v Tatrách, rozmohla sa turistika, výlety, horolezectvo. Začali sa budovať turistické chaty na turistických trasách.

2. vývoj CR od r. 1918 do r. 1950

- kým koncom 19. storočia bol cestovný ruch výsadou majetných tried, začiatkom 20. storočia začal postupne prenikať do všetkých tried a čoraz širšie masy ľudí sa začali zapájať do cestovného ruchu. Robotníci si začali zakladať telovýchovné organizácie a turistické spolky. Tak postupne CR získaval výrazný znak masovosti a dynamiky
- toto obdobie bolo už charakterizované zvýšeným záujmom obyvateľstva o cestovanie, turistiku a výlety. Vznikali nové letoviská, budovali sa hotely, vysokohorské chaty, penzióny, liečebné ústavy...
- po roku 1930 sa CR začal systematicky sledovať a štatisticky zaznamenávať. V 30 rokoch bol zaznamenané určité obmedzenie CR v dôsledku svetovej hospodárskej krízy

- ďalší rozvoj CR podstatne ovplyvnila II. svetová vojna. Po roku 1948 sa v dôsledku ekonomicko-politických zmien dostal do popredia tzv. viazaný CR, ktorý sa v prevažnej miere zabezpečoval zo spoločenských prostriedkov (výberové rekreácie ROH, podnikové rekreácie, kúpeľná liečba a iné)

3. vývoj CR po r. 1950

- zaradenie ČSSR po 2. svetovej vojne do socialistickej svetovej sústavy výrazne ovplyvnilo ďalší rozvoj CR na Slovensku
- ľudia stále vo väčšej miere začali využívať svoj voľný čas na rekreáciu a regeneráciu fyzických a duševných síl. Najmä u obyvateľov miest, priemyselných a banských sídel sa stal častým únik zo znečisteného prostredia (rekreácie, šport, kultúra, vzdelávanie, záhradkárčenie atď.)
- snaha o reguláciu vo vzťahu k obyvateľstvu - obmedzovanie voľného cestovania do zahraničia

4. CR po r. 1989

- otvorenie hraníc
- zavedenie bezvízového styku s množstvom krajín
- zvýšenie počtu výjazdov (iné štáty než tradičné Rumunsko, Bulharsko a Sovietsky Zväz)
- príliv zahraničných návštevníkov
- CR v rámci podnikovej rekreácie takmer úplne prestal existovať (SOREA)

príjmy v mil. USD:

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
35	70	135	213	390	568	622	673

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
545	488	460	431			

počet návštevníkov v mil.

1994	21,9
1995	27,3
1996	33,1
1997	31,7
1998	32,7
1999	30,8
2000	28,8

❖ **prvá pol. 90-tych rokov (do r. 1996)**

- atraktivita Slovenska ako postkomunistickej krajiny
- nárast počtu zahraničných turistov
- nárast v príjmoch z cestovného ruchu

❖ **v druhej polovici 90-tych rokov:**

- nepriaznivý vývoj hospodárstva SR ako celku
- legislatívne a daňové podmienky pre rozvoj podnikania
- nepriaznivý imidž Slovenska po roku 1994 s dopadom na aktívny zahraničný cestovný ruch

⇒

cestovný ruch nevyužil rastový potenciál a jeho vývoj nedosahoval dynamiku ako v krajinách V4

- znížil sa aj počet výjazdov Slovákov do zahraničia (zvýšený dopyt po výjazdoch do zahraničia po uvoľnení hraníc už bol uspokojený a ekonomická situácia väčšiny obyvateľov Slovenska nedovoľovala ďalší nárast).

	Počet prenocovaní zahr. hostí v tis.	Devízové príjmy v mld. USD
Rakúsko	17 352	11,560
Česká republika	16 325	3,719
Maďarsko	15 000	2,568
Slovensko	3 311*	0,480

Zdroj: WTO, * údaj ŠÚ SR (1998)

- po r. 1996 – klesol podiel solventnejšej klientely z Rakúska (zo 7,9% na 4,4%)
- pri návštevách z Rakúska a Poľska boli výrazne zastúpené tranzitné cesty (35%), teda bez prenocovania ⇒ nižšie výdavky

❖ **súčasný stav**

- nedá sa spoliehať iba na prírodné krásy a či kultúrno-historické pamiatky, ale aktívnou marketingovou prácou treba ovplyvňovať ponuku o dopyt „po svojom území“ na európskych a svetových trhoch CR
- u kúpeľných pobytov došlo k poklesu
- domáce výdavky tvoria 3-5% výdavkov v závislosti na výške rodinných príjmov (obyvatelia západnej Európy vynakladajú na túto oblasť zhruba 13% svojich výdavkov)
- dominuje Bratislava a Vysoké Tatry, chýba ponuka kvalitných regionálnych produktov CR
- 80% územia je vhodných na rekreačné účely
- vysoký podiel zahraničných návštevníkov z ČR (až 30%)

výhody Slovenska v porovnaní so susednými krajinami:

- v polohe Slovenska ležiaceho medzi štátmi s porovnateľnými a v niektorých prípadoch aj s lepšími prírodnými podmienkami – široká paleta zaujímavostí cestovného ruchu
- v úrovni zalesnenia krajiny
- v množstve minerálnych a termálnych vôd takmer po celom území Slovenska
- v zachovanej ľudovej architektúre, kultúrno-historických pamiatkach
- v priaznivej dostupnosti rozhodujúcich stredísk cestovného ruchu návštevníkmi zo zahraničia
- v už vybudovanej infraštruktúre predovšetkým horského cestovného ruchu vyžadujúcej však modernizáciu a potrebný marketing.

Výkony slovenského CR

Rok	Príjmy v mld. USD	Výdaje v mld. USD	Saldo v mld. USD	Podiel na exporte v %	Podiel AZCR na HDP v %
1993	0,390	0,262	0,127	7,13	3,42
1994	0,568	0,283	0,285	8,62	4,35
1995	0,620	0,330	0,290	7,21	3,95
1996	0,672	0,482	0,190	7,63	3,72
1997	0,545	0,438	0,107	6,21	3,76
1998	0,488	0,474	0,014	5,91	2,45
1999	0,460	0,339	0,121	5,90	2,51
2000	0,431	0,295	0,136	3,10	2,20
2001	0,638	0,286	0,351	4,20	3,20

www.economy.gov.sk

zamestnanosť v cestovnom ruchu:

- odhady priamej zamestnanosti: 75-95 tis. stálych pracovných miest
- ďalších 40-50 tis. osôb v nadväzných službách
- podiel priamej zamestnanosti = 4,7%, (cca 7,1% na celkovej zamestnanosti v národnom hospodárstve)
- menej kvalifikované pracovné sily (tie, ktoré tvoria vysoké percento nezamestnaných a ťažšie sa uplatňujú na trhu práce)
- významná časť pracovných miest - existujúcich i potenciálnych - je lokalizovaná v horských a podhorských oblastiach, spravidla s menej rozvinutým priemyslom a menej výkonným poľnohospodárstvom
- rekvalifikácia na niektoré pracovné miesta je relatívne jednoduchá
- podiel živej práce je vysoký a v celom rade služieb cestovného ruchu nie je žiaduce jeho nahradenie technikou
- investičné náklady na pracovné miesto sú nižšie než v priemysle

- koncentrácia zamestnanosti je pomerne rozptýlená, čiže nevyvoláva nároky na migráciu a následnú potrebu bytov
- popri vytváraní stálych pracovných miest poskytuje aj príležitosti sezónnej zamestnanosti ako aj možnosti doplnkových príjmov pre miestne obyvateľstvo
- rozvoj cestovného ruchu a priama zamestnanosť vyvoláva potrebu pracovných miest a dopyt pre dodávateľské odvetvia v bližšom aj širšom okolí
- v dôsledku málo rozvinutých doplnkových služieb na Slovensku pomer medzi priamou a nepriamou zamestnanosťou nie je zatiaľ taký priaznivý ako vo vyspelých krajinách, kde na jedno pracovné miesto priamo v službách cestovného ruchu pripadá 0,5 až 2 zamestnancov v nadväzných odvetviach

II. Lokalizačné podmienky cestovného ruchu

Slovensko predstavuje z hľadiska CR veľmi zaujímavú a pestrú krajinu.

Reliéf je jednou z hlavných prírodných podmienok CR. Naše pohoria sa vyznačujú značnými kontrastmi nadmorských výšok, tvarov reliéfu, teplôt zrážok, rastlinnej pokrývky a živočíšstva. Výšková členitosť reliéfu, výskyt skalných foriem a krasový reliéf podporujú vznik turistiky, horolezectva, zimných športov, rekreácie a kúpeľníctva. Vysokohorské polohy so značnou dĺžkou slnečného svitu sa stali základom pre vznik **klimatických kúpeľov**. Medzi najvyhľadávanejšie oblasti patria Vysoké Tatry, Nízke Tatry, Malá a Veľká Fatra, Malé Karpaty, Slovenské Rudohorie... Súvislé lesné komplexy utvárajú vhodné podmienky na pešiu turistiku, zber lesných plodín a odstrel zveri. V mestských a prímestských lesoch dochádza k členeniu rekreačného lesa na účelové pásma - oddychové plochy, detské ihriská a plochy pre rozličné zariadenia a na letné a zimné športy.

Významný vplyv na formovanie stredísk cestovného ruchu má **vodstvo**. Najväčšiu návštevnosť v lete majú vodné plochy Orava, zemplínska Šírava, Domaša, Liptovská Mara, senecké Slnečné jazerá, jazerá na Záhorí, z vodných tokov je to Dunaj, Váh, Hron, Nitra, Hornád, Torysa, Dunajec a iné.

Z veľkého množstva minerálnych prameňov sa využívajú najmä zdroje s potvrdenými liečivými účinkami, s dostatočnou výdatnosťou a vhodnými lokalizačnými najmä z hľadiska komunikačnej dostupnosti (Piešťany, Trenčianske teplice, Bardejov, Sliač).

Zaujímavé z hľadiska CR sú takisto aj termálne vody využívané na zakladanie bazénova zridovanie celých rekreačných areálov (Štúrovo, Patince, Podhájska, Veľký Meder, Margita-Ilona, Diakovce).

Dôležitý význam pri návštevnosti zohrávajú aj **kultúrno-historické pamiatky** (hrady, zámky, kaštiele), kultúrne zariadenia a kultúrno-spoločenské podujatia, múzeá, galérie, výstavy a veľtrhy. Ďalej sú to **športové zariadenia** (ľadové plochy, lyžiarske vleky, lanovky, plavárne, ihriská) a **športové podujatia**.

Významným strediskom CR je hlavné mesto **Bratislava**.

Veľký význam majú aj Slovenské kultúrne pamiatky zaradené do zoznamu svetového dedičstva **UNESCO**:

- o **Spišský hrad s okolím** (Spišské Podhradie + Spišská Kapitula + Žehra) - najväčší hradný komplex v Európe
- o **Banská Štiavnica** - mestská pamiatková rezervácia reprezentujúca banskú tradíciu na Slovensku
- o **Bardejov** - východoslovenské gotické mesto so zachovalým mestským hradným systémom
- o **Vlkolíne** - pamiatková rezervácia tradičnej ľudovej architektúry

III. Rajonizácia cestovného ruchu

- rozdelenie územia štátu na územie s prevahou prírodných a ostatných podmienok na rekreáciu a cestovný ruch a na územie s prevahou nevhodných vlastností pre rekreáciu a cestovný ruch (v SR 24 oblastí, 66 podoblastí) potrebné na zabezpečenie plánovacieho procesu v cestovnom ruchu, minimálnych zásahov do prírodného prostredia krajiny a maximálneho rekreačného efektu
- pri rajonizácii boli preskúmané a zhodnotené všetky územné predpoklady jednotlivých oblastí podľa 5 hlavných ukazovateľov:
 - **prírodné podmienky** (terén, nadmorská výška, klíma, lesy, vody, poľovníctvo, prírodné zvláštnosti, chránené časti krajiny)

- **podmienky vytvorené človekom** (kúpele, architektonické pamiatky, ľudové umenie, významné miesta a objekty, tradičné akcie)
 - **vybavenosť** (ubytovacia, stravovacia, športovo-technická, ostatná vybavenosť, sieť značených turistických ciest, ...)
 - **doprava** (železničná, cestná, letecká, lodná, významné trasy pre cestovný ruch)
 - **negatívne vplyvy** (znečistené ovzdušie, znečistené toky, devastácia pôdy a ostatné: výskyt kliešťovca encefalitídy, rádioaktívne vývery vody, atď....)
- pri vyhodnotení všetkých ovplyvňujúcich podmienok bolo územie celého štátu rozdelené na dve základné skupiny:
1. územie s prevahou vhodných prírodných a ostatných podmienok pre rekreáciu a cestovný ruch
 2. územie s prevahou nevhodných vlastností pre rekreáciu a cestovný ruch

Oblasti cestovného ruchu sú územné celky prevažne s rovnakými prírodnými podmienkami, vlastnosťami a predpokladmi pre rozvoj cestovného ruchu. Sú to teda prirodzene vyhradené územné celky, ktoré z hľadiska predpokladov rekreácie a cestovného ruchu vykazujú spoločné charakteristické vlastnosti, odlišné od ostatných susedných územných celkov.

Podoblast' tvorí organický územný celok, ktorý má všetky hlavné znaky oblasti, ale navyše špecifické vlastnosti, ktoré ho odlišujú od ostatného územia oblasti.

Oblasť

Podoblast'

1. Bratislavská

- a) Bratislavská
- b) Záhorská
- c) Malokarpatská
- d) Senecká

2. Podunajská

- a) Dunajskostredská
- b) Gabčíkowska
- c) Komárňanská

3. Senická

- a) Skalická
- b) Myjavská

4. Piešťansko-trenčianska

- a) Piešťanská
- b) Novomestská
- c) Trenčianska

5. Žilinská

- a) Vršatecká
- b) Javornická
- c) Zliechovská
- d) Strážovská

6. Kysucká

- a) Makovská
- b) Čadčianska

7. Malofatranská

- a) Terchovská
- b) Krivánska

8. Oravská

- a) Kubínska
- b) Roháčska
- c) Oravskej priehrady

9. Turčianska

- a) Lučanská
- b) Sklabinská

10. Hornonitrianska

- a) Inovecká
- b) Trábečská
- c) Prievidzská

11. Štiavnicko-kremnická

- a) Novobanská
- b) Kremnická
- c) Štiavnická

12. Levická

- a) Želiezovská
- b) Pukanská

13. Poľanská

- a) Sliačska
- b) Zvolenská
- c) Čiernobalocká

14. Nízkotatranská

- a) Banskobystrická
- b) Horehronská
- c) Ružomerská

- d) Liptovskomikulá

- e) Lipt. Tepličky

15. Vysokotatranská

- a) Vysokých Tatier
- b) Západných Tatier
- c) Magursko-pieninská

16. Spišská

- a) Ihlianska
- b) Levočská

17. Slovenského raja

- a) Hrabušická
- b) Dobšická

18. Gemerská

- a) Tisovská
- b) Muránska

19. Juhoľoslovenská

- a) Krupinská
- b) Krtíšska
- c) Lučenská
- d) Rimavskosobotská

20. Slovenského krasu

- a) Silická
- b) Rožňavská

21. Košická

- a) Kojšovská
- b) Hornádska
- c) Slánska

22. Prešovská

- a) Čergovská
- b) Šarišská
- c) Duklianska

23. Vihorľatská

- a) Zemplínskej šíravy
- b) Bukovská

24. Laborecká

- a) Domašská
- b) Beskydská

- kategorizácia CR na Slovensku
- oblasti I. kategórie
- sídla vo vzťahu k CR
- kúpeľníctvo

1. Kategorizácia oblastí cestovného ruchu

Kategorizácia je súhrnným vyjadrením oblastí k jednotlivým prvkom a komponentom. Vyčlenené oblasti cestovného ruchu v rámci územia Slovenska predstavujú tieto kategórie:

V **I. kategórii** sú oblasti cestovného ruchu, ktoré zlučujú **najkvalitnejšie podmienky a funkcie**. Majú väčšinou medzinárodného významu a širokú časovú využiteľnosť. Patrí sem 6 oblastí na Slovensku: 1. Bratislavská, 2. Piešťansko-trenčianska, 3. Malofatranská, 4. Nízkotatranská, 5. Vysokotatranská, a 6. oblasť Slovenského raja.

V **II. kategórii** sú zahrnuté oblasti, ktorých **podmienky sú veľmi kvalitné**. Funkciu majú len sčasti medzinárodnú, prevažne sú celoštátneho významu. Funkčne dopĺňajú a rozširujú kapacity I. kategórie. Do tejto kategórie bolo zahrnutých 11 oblastí Slovenska: 1. Podunajská, 2. Žilinská, 3. Kysucká, 4. Oravská, 5. Turčianska, 6. Štiavnicko-kremnická, 7. Poľanská, 8. Gemerská, 9. Slovenského krasu, 10. Košická, 11. Vihorlatská

Do **III. kategórie** sú zahrnuté **oblasti s podmienkami vhodnými na rekreáciu spravidla v obmedzenom rozsahu funkcií**. Zlučujú funkcie významu oblastného a celoštátneho. Pokiaľ sú pri väčších mestách a priemyselných aglomeráciách, vhodne zabezpečujú krátkodobú, sčasti i dlhodobú rekreáciu. Sem sa zaradili 3 oblasti: 1. Hornonitrianska, 2. Spišská a 3. Prešovská

Do **IV. kategórie** patria **oblasti s nižšími základnými hodnotami podmienok pre cestovný ruch, ale vhodné pre rekreáciu**. Do tejto kategórie sú zahrnuté 4 oblasti cestovného ruchu: 1. Senická, 2. Levická, 3. Juhoslovenská, 4. Laborecká

Vzhľadom na veľký počet oblastí zameriame pozornosť na oblasti, ktoré majú najväčší význam v zahraničnom cestovnom ruchu Slovenska, oblasti I. kategórie:

1. Vysokotatranská oblasť cestovného ruchu zahŕňa tri podoblasti:

podoblasť *a) Západných Tatier*, *b) Vysokých Tatier*, *c) Magursko-pieninská*

Je to naša najnavštevovanejšia oblasť. Má výborné morfológické a klimatické podmienky pre rozvoj CR. Vysokohorský terén je členitý a tak turisticky a horolezecké atraktívny. Ďalej sú tu jazerá Veľké Hincovo pleso (20 ha), Štrbské pleso (19,8 ha), Popradské pleso (6,9 ha), vodopády a iné. Komplexné vybavené strediská cestovného ruchu sú: Starý Smokovec, Štrbské Pleso, Tatranská Lomnica, Podbanské, Červený Kláštor, rázovitý Ždiar so zachovalou ľudovou architektúrou.

2. Nízkotatranská oblasť cestovného ruchu s podoblastami zahŕňa päť podoblasti: *a) Banskobystrická*, *b) Horehronská*, *c) Ružomerská*, *d) Liptovskomikulášska* a *e) Liptovskej Tepličky*.

Oblasť má výborné predpoklady rozvoja CR a oproti Vysokým Tatram (lepšie lyžiarske možnosti, viac zjazdoviek, vlekov) má väčší priestor využiteľný cestovným ruchom. Vyhľadávané sú hrebeňové túry s krásnymi scenármi. Má rozvinuté krasové útvary v Demänovskej doline, Bystrianskej doline, kúpeľnú liečbu v Liptovskom Jáne, Korytnici, vodné športy a rekreáciu na vodnej nádrži Liptovská Mara, zachovalú ľudovú architektúru, folklór na Horehroní (Polomka, Heľpa). Strediskami cestovného ruchu sú Donovaly, v Bystrianskej doline-Tále, v Demänovskej doline-Jasná, vo Vyšnej Boci – Čertovica

3. Malofatranská oblasť cestovného ruchu je treťou najnavštevovanejšou horskou oblasťou na Slovensku. Má dve podoblasti: *a) Terchovskú* a *b) Krivánsku*.

Vyhľadávané sú vrcholové, hrebeňové polohy pohoria, kde značné prevýšenie nad okolím umožňujú výhľady do dolín a na okolité horské masívy (Veľký a Malý Rozsutec, Veľký Kriváň, Chleb). Na relief sa viaže turistika, alpinizmus, letná a zimná rekreácia a výborné lyžiarske terény s vlekmí a sedačkovými lanovkami. Strediskami CR je Terchová – Vrátna (Pod Sokolím- Grúň-Príslop-Boboty-Štefanová), Malá Lučivná, Zázrivá. V Lúčanskej skupine sú najnavštevovanejšie Martinské hole.

4.Oblasť cestovného ruchu Slovenský raj má dve podoblasti: a) Hrabušickú a b) Dobšinskú.

Oblasť sústreďuje na malej ploche veľké množstvo prírodných výtvorov (tiesňavy s množstvom vodopádov, kaňonov). Rozvinutá je hlavne letná turistika, rekreácia, menej zimná rekreácia a športy. Vyhľadávaná je Stratenská dolina, prielom Hornádu, Dedinky, Mlynky, Čingov, Dobšinská ľadová jaskyňa.

5.Bratislavská oblasť cestovného ruchu sa člení na 4 podoblasti: a) Bratislavská-hl.mesto Slovenska, b) Záhorská, c) Malokarpatská, d) Senická podoblasť.

Oblasť má výnimočné postavenie v I.kategórii. Je to spôsobené začlenením Bratislavy s veľkou zahraničnou návštevnosťou. Rozvinutý je krátkodobý cestovný ruch s celoročným využitím, s hlavnými druhmi rekreačných činností – poznávanie kultúrno – historických pamiatok a návšteva kultúrno-spoločenských podujatí (mestská pamiatková rezervácia, hrad Devín a Bratislavský hrad, Dóm sv. Martina, Stará radnica, Primaciálny palác, šľachtické paláce (Grassalkovichov, arcibiskupský), medzinárodný veľtrh Incheba, výstavy kvetín Flóra. Ako širšie zázemie obyvateľom Bratislavy a rovnako aj zahraničným návštevníkom slúžia Slnčné jazerá v Senci, Kráľová pri Senci, Čuňovo, strediská cestovného ruchu Malých Karpát Modra-Harmónia-Piesky, Pezinok – Baba, Smolenice – Jahodník, Častá-Červený Kameň, na Záhorí Plavecký Štvrtok – Kamenný Mlyn, Malé Leváre.

6.Piešťansko – trenčianska oblasť cestovného ruchu sa člení na tri podoblasti:

a) Piešťanskú, b) Novomestskú, c) Trenčiansku.

Oblasť zaberá povodie Váhu s priľahlými Bielymi Karpatmi a Považským Inovcom. Rozhodujúci význam majú kúpeľné miesta medzinárodného významu Piešťany a Trenčianske Teplice s dlhodobým cestovným ruchom, zameraným na kúpeľno-liečebnú funkciu.

V oblasti sú dve národné kultúrne pamiatky hrad Trenčín a Beckov. Cestovný ruch sa sústreďuje do stredísk CR Trenčianske Teplice – Baračka, Trenčianska Teplá- Homôlka, Opatovská dolina, Stará Lehota-Bezovec, Stará Turá – Dubník, Piešťany-vodná nádrž Sĺňava, Vrbové-Čereneč.

Z hľadiska kultúrneho potenciálu je potrebné konštatovať, že Banskobystrický, Košický a Prešovský kraj patria k najbohatším na kultúrne dedičstvo. Z celkového počtu 9 447 evidovaných nehnuteľných kultúrnych pamiatok na Slovensku sa v týchto krajoch nachádza takmer 5800, zo 14 296 hnutelných kultúrnych pamiatok viac ako 8 800 , z celkového počtu 28 pamiatkových rezervácií je v týchto krajoch 15 a sú tu situované 3 zo 4 slovenských lokalít zapísaných v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

2. Sídla Slovenska vo vzťahu k CR

Zo sídiel Slovenska spomenieme druhé najväčšie mesto Slovenska **Košice-** (230 tis. obyv.). Historické jadro tvorí mestská pamiatková rezervácia s gotickým Dómom sv. Alžbety. Celoslovenskú pôsobnosť má Slovenské technické múzeum. Stredisko vysokých škôl **Trnava-** univerzitné mesto (už v r. 1635-1777 4 fakulty), sídlo arcibiskupstva, veľa cirkevných stavieb, kostolov (nazývaný slovenský Rím). **Trenčín-** historické pamiatky, jeden z najnavštevovanejších hradov Slovenska, v strednej Európe, najsevernejšie situovaná rímska osada Laugaricio. **Nitra-** okolo 80 tis. obyv. V 9.stor. sídlo nitrianskeho kniežatstva, Pribina dal postaviť prvý historicky známy kresťanský kostol na území Slovenska. Stredisko poľnohospodárskeho školstva a výskumu na Slovensku, univerzita, každoročne sa opakujúca výstava Agrokomplexu, poľnohospodárske múzeum v prírode. **Banská Bystrica-** pekná poloha mesta v údolí Hrona obklopená výbežkami

Starohorských a Kremnických vrchov, výborné podmienky pre letnú a zimnú rekreáciu, zachovalé historické jadro mesta areálom bývalého mestského opevnenia. Krajské mesto, sídlo vysokých škôl. **Žilina**- historické jadro mesta tvorí pamiatkovú rezerváciu, Budatínsky zámok s múzeom drotárskeho umenia, vysoké školy. **Prešov**- historické jadro mesta má tvar vretenovitého námestia, fasády domov sú ukončené atikami typickej „východoslovenskej renesancie“. V mestskej časti Solivar je komplex objektov na dobývanie a varenie soli. V okolí sú výborné možnosti rekreácie. Hlavné mesto **Bratislava** má osobitě špecifické postavenie v rámci Slovenska, z miest má najväčší význam z hľadiska cestovného ruchu.

Na Slovensku sa vyčlenila **skupina šiestich miest so špecifickou funkciou pre cestovný ruch**, ktoré zahrňujú sídla historicky vysoko atraktívne, s množstvom stavebných pamiatok: **Banská Štiavnica, Bardejov, Kežmarok, Kremnica, Levoča, Spišské Podhradie**.

Z **vidieckych sídiel** Slovenska boli vyčlenené tzv. **sídla rekreačného charakteru**. Za sídla rekreačného charakteru sa považuje sústava nestrediskových sídiel, využívaných na účely rekreácie a cestovného ruchu. Využívaním objektov vidieckeho osídlenia pre účely rekreácie a cestovného ruchu, nadobúdajú týmto upadajúce sídla novú funkciu.

3. Kúpeľníctvo

1. Kategorizácia kúpeľných miest Slovenska

Kúpele sú miesta vybavené príslušnými zdravotníckymi, ubytovacími a stravovacími zariadeniami, v ktorých sa využívajú na poskytovanie liečebno-preventívnej starostlivosti prírodné liečivé zdroje, alebo klimatické podmienky vhodné na liečenie, alebo oba tieto faktory súčasne.

Prírodné liečivé zdroje môžeme rozdeliť na liečivé vody, plyny a peloidy.

Slovensko je krajina veľmi bohatá na výskyt minerálnych prameňov. Na našom území sa nachádzajú všetky známe typy minerálnych vôd okrem rádioaktívnych. Prírodné liečivé vody sú také, ktoré vzhľadom na svoje chemické zloženie a fyzikálne vlastnosti majú vedecky dokázané blahodárne účinky na ľudské zdravie.

Liečivé vody sú charakterizované niektorými fyzikálnymi alebo chemickými vlastnosťami. Termálna voda má pri vývere teplotu vyššiu ako 25°C. Prírodná minerálna voda obsahuje najmenej 1000 mg/l minerálnych látok. Liečebné vlastnosti niektorých vôd určujú **plyny**, ktoré sú v nich rozpustené (napr. CO₂, Sirovodík) a prítomnosť niektorých prvkov (Ar, I, Fe). **Peloidy** sú rašeliny, slatinné zeminy a bahná, ktoré sa v zmesi s vodou používajú na zábaly.

Významnú úlohu v kúpeľnej liečbe zohrávajú klimatické podmienky. Priaznivé biologické podmienky pre ľudský organizmus vykazujú lokality, v ktorých relatívna dĺžka slnečného svitu dosahuje najmenej 1650 hod./rok a prašný spad neprekračuje 5 g/m³.

Významnú úlohu v kúpeľnej liečbe zohrávajú **klimatické podmienky**

- priaznivé biologické podmienky pre ľudský organizmus: relatívna dĺžka slnečného svitu dosahuje najmenej 1650 hod./rok a prašný spad neprekračuje 5 g/m³

1. Z histórie slovenských kúpeľov

- liečivé účinky dudinskej vody využívali už rímske légie za cisára Marca Aurélie
- 12. -13. storočie – začiatok rozvoja kúpeľníctva
- 15. až 17. stor. čas všeobecného rozvoja kúpeľníctva
- 16. stor. - „Správa o podivuhodných vodách Uhorska“ (Georg Wernher) - 22 lokalít s výskytom minerálnych vôd na území terajšieho Slovenska
- od 17. stor. -sprístupňovanie prameňov, bazény oddelené podľa spoločenských tried a skupín (kúpeľ šľachtický, meštiansky, sedliacky, ba aj cigánsky a žobracky)
- druhá pol. 18. stor. - boli známe takmer všetky termálne i studené liečivé pramene

- 1763 - na celom území monarchie sa uskutočnil dôkladný prieskum a súpis všetkých liečivých prameňov
- v tom období boli najobľúbenejšie: Bojnice, Piešťany, Trenčianske Teplice, Rajecké Teplice, Sklené Teplice, Turčianske Teplice, od konca 18. storočia Sliač a Bardejov, ktoré navštevovala uhorská, poľská a ruská šľachta...
- **polovici 19.storočia** - intenzívnejší rozvoj kúpeľných miest
 - v období pred 1. sv. vojnou - **jedno z ich vrcholných období**
 - mnohé zo slovenských kúpeľov odkúpené firmami a spoločnosťami, ktoré mali silný kapitál, veľký rozmach vo výstavbe a modernizácii (Piešťany, Trenčianske Teplice, Turčianske Teplice, Sklené Teplice, Číž, Sliač, Korytnica)
 - rastúci počet pacientov do kúpeľov menil ich vzhľad a veľkosť a prispel tiež k spoločenským zmenám kúpeľov.
 - postavili sa nové kúpeľné domy, sanatóriá, reštauračné a zábavné zariadenia
 - v tomto období začal rozvoj klimatických kúpeľov vo Vysokých Tatrách
- **prvá svetová vojna** - stagnácia kúpeľov, návštevnosť sa začala zvyšovať až v rokoch 1917-1918. Po prvej svetovej vojne boli kúpele zahrnuté medzi štátne podniky. Kúpeľné miesta boli dostupné aj pre stredné a sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva. Tento trend pokračoval aj za prvej Slovenskej republiky
- **druhá svetová vojna** - mnohé kúpeľné budovy zabrané pre úrady, nemocnice, ubytovne atď.
 - v roku 1937 mali kúpele Slovenska 7 238 lôžok, v roku 1946 už len 4 632 lôžok
 - význam kúpeľov nebol docenený
 - v roku 1949 boli kúpele znárodnené
 - prvá slovenská **balneografia**, spracovaná Jurajom Henselom; po prvýkrát vedeckým spôsobom podáva prehľad o kúpeľoch a minerálnych prameňoch Slovenska, stala základným dokumentom pre rozvoj kúpeľníctva na Slovensku
- **obdobie socializmu:** organizovanie kúpeľov pod štátnou správou ako liečebno-preventívne zariadenia: hospodárska jednotka Československé štátne kúpele
 - plánovanie využitia: súpisu všetkých minerálnych prameňov na území Slovenska v diele „Balneografia a krenografia Slovenska“, spolu s návodom použitia jednotlivých prameňov (do roku 1990 ich bolo zaregistrovaných 1448)
- **spoločensko-politické a ekonomické zmeny po roku 1989**
 - zmeny vo vlastníctve
 - ekonomická reforma - k 31. 12. 1990 zanikli Československé štátne kúpele
 - v období od 1.8.1995 do 1.1.1997 boli sprivatizované všetky kúpeľné organizácie transformáciou na súkromné akciové spoločnosti
 - časť kúpeľov vo vlastníctve štátu zotrvala (žriedla a pramene)
 - čoraz viac sa slovenské kúpele stávajú súčasťou medzinárodných konzorcií
 - vysoká miera odbornej pripravenosti
- **nové trendy v kúpeľníctve**
 - kúpeľníctvo ako oblasť hospodárstva sa stále viac dostáva do popredia (odvetvie s veľkým potenciálom rastu)
 - kúpele sa odchyľujú od svojej pôvodnej úlohy liečiť pacientov so špecifickými chorobami či už prírodnými zábalmi alebo pitím minerálnej vody
 - transformujú sa do dosiahnuteľnejšej formy pre pracujúceho človeka
 - v minulosti - špecifická klientela – ľudia s dlhotrvajúcim ochorením, starší ľudia
 - dnešné kúpele sa usilujú priblížiť sa ku každému (menej časovo náročné programy), zamerané na relaxáciu, zmenu životného štýlu, chudnutie alebo skrášľovanie procedúry...

2. Kúpeľné mestá a termálne kúpaliská

- nedostatočne využitý potenciál pre rozvoj kúpeľníctva
- na Slovensku je 21 kúpeľných miest, ktorých lôžková kapacita v kúpeľných zariadeniach je 11 600
- Slovensko: 2 lôžka/1000 obyv. v kúpeľných zariadeniach, krajiny EÚ –10 lôžok
- na európskom trhu dve prednosti: kvalitné zdravotnícke služby a prijateľné ceny

Z hľadiska významu pre cestovný ruch sa určila táto klasifikácia kúpeľných miest:

a) sídla s prírodnými liečivými kúpeľmi medzinárodného významu

Bardejovské kúpele, Dudince, Piešťany, Sliač, Trenčianske Teplice, Vysoké Tatry (Štrbské Pleso, Nový Smokovec, Dolný Smokovec, Tatranská Polianka, Tatranská kotlina).

b) sídla s prírodnými liečebnými kúpeľmi celoštátneho významu

Bojnice, Brusno, Číž, Kováčová, Kunerad, Ľubochňa, Lúčky, Nimnica, Rajecké Teplice, Sklené Teplice, Smrdáky, Štós, Turčianske Teplice, Vyšné Ružbachy, Štôla, Lučivná

c) samostatnú skupinu tvoria potenciálne strediská pre rozvoj cestovného ruchu na báze termálnych a minerálnych vôd

Termálne kúpaliská: Kráľová pri Senci, Dunajská Streda, Oravice, Gabčíkovo, Veľký Meder, Topoľníky, Komárno, Patince, Štúrovo, Šurany, Diakovce, Sládkovičovo, Podhájska, Kalinčiakovo, Santovka, Dudince, Koplotovce, Piešťany, Trenčianske Teplice, Beluša, Rajecké Teplice, Mošovce, Turčianske Teplice, Kremnica, Vyhne, Sklené Teplice, Kováčová, Hrnčiarске Zálužany, Dolná Strehová, Tomaľa, Dudince, Bešeňová, Liptovský Ján, Gánovce, Vrbov, Vyšné Ružbachy

Z hľadiska atraktivity, vybavenosti a významu miest pre cestovný ruch sa určujú nasledovné kategórie kúpeľných miest:

3. Piešťany

- pacienti s chorobami pohybových ústrojov
- vhodné klimatické podmienky
- významným vlastníkom kúpeľov bol po dlhé roky šľachtický rod Erdödyovcov
- rodina Winterovcov - rozmach a svetové meno - v secesnom štýle tu vyrástli Hotel Royal (1906), kúpeľný hotel Thermia Palace s budovou balneoterapie Irma (1912), ďalej kúpeľný hotel Pro Patria (1916) a v rokoch tridsiatych hotel Excelsior (dnes Jalta).
- Pred 1. svetovou vojnou návštevnosť kúpeľov vyvrcholila v roku 1912, keď Piešťany navštívilo vyše 17 tisíc stálych hostí
- V šesťdesiatych až osemdesiatych rokoch bolo postavených niekoľko nových kúpeľných domov: Balnea Palace, Balnea Grand, Balnea Splendid a nakoniec Balnea Esplanade
- Prírodné zdroje kúpeľov: sadrovo-sírna termálna voda a termálne sírne bahno
- Liečia sa tu reumatické zápalové ochorenia, ochorenia pohybového aparátu, nervové ochorenia, následné stavy po úrazoch a operáciách končatín a chrbtice, predčasné prejavy starnutia v oblasti pohybového aparátu a obezita, detská mozgová obrna, iné poruchy hybnosti centrálného pôvodu a mnoho iných.
- kapacita 2800 lôžok strednej a vyššej triedy
- Zo slovenských kúpeľov majú Piešťany najväčšiu návštevnosť (až 76% predstavujú cudzinci)
- Koncom roku 2001 maďarská hotelová skupina Danubius vyhrala tender na privatizáciu SLK Piešťany, v súčasnosti už vlastní majoritný podiel 87,66%. Spoločnosť Danubius Hotel and Spa Co. je najväčšou maďarskou spoločnosťou, ktorá podniká v oblasti hotelierstva a kúpeľníctva. Od roku 2001 je aj najväčším prevádzkovateľom kúpeľov v Európe. Vlastní aj 95,36%-ný podiel v kúpeľoch Mariánske Lázně, spoločnosť získala podiely v rumunských kúpeľoch, vlastní letovisko na chorvátskom ostrove Krk a je 100%-ným vlastníkom viacerých hotelov a kúpeľných domov v Maďarsku.

- vidiecka turistika a agroturistika
- chatárenie a chalupárenie

Základné teoreticko-metodologické otázky vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky na Slovensku

Vznik a vývoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky na Slovensku

Vidiecka turistika nie je na Slovensku novým fenoménom. Slovenská krajina bola už v období Rakúsko-Uhorska miestom pasívneho či aktívneho oddychu šľachtických rodín. Dôkazom toho sú početné šľachtické letné sídla vybudované na vidieku. Vidiek im poskytoval priestor pre aktivity, ktoré nebolo možné v stiesnených podmienkach mesta vykonávať, napr. jazda na koni, poľovníctvo, a napokon vidiek vábil aj dobrým vidieckym vzduchom. V súčasnosti demografické trendy poukazujú na migráciu vidieckeho obyvateľstva do miest (obyvateľstvo odchádza z vidieka za vidinou ľahšieho života v meste) a vidiek sa jednoducho vyludňuje. Ak chceme zastaviť tento negatívny trend je potrebné poskytnúť vidieckemu obyvateľstvu perspektívu, a jednou z alternatív je realizácia vidieckeho cestovného ruchu.

Vývoj rozvoja vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky spôsobuje nielen atraktivnosť krajiny, dobrodružstvo spojené s poznávaním prírody a spôsobu života, ale aj domáckosť prostredia, tradičná gastronómia, tradície a remeselná výroba, snaha zotaviť sa, nájsť rovnováhu medzi prírodou a rodinou. Okrem prírody je dôležitá aj ponuka služieb, ktorá musí zodpovedať očakávaniam návštevníkov – hostí v závislosti od prostredia (nížinné, podhorské, horské), sezóny (letná, zimná) apod. Slovenská krajina pôsobivo láka turistov, vidiecky cestovný ruch a agroturistika sa stávajú nástrojmi stretnutia obyvateľov vidieka a miest, spôsobom zmiernenia vzťahu medzi mestom a vidiekom, príležitosťou pre ekonomickú činnosť vidieckeho obyvateľstva, založenou na rešpektovaní potrieb a reálnych možností ponuky vidieckeho priestoru. Účastníci vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky majú nové očakávania, ktoré sa prejavujú v rastúcej citlivosti na kvalitu životného prostredia a poskytovaných služieb.

Vymedzenie a význam vidieckeho cestovného ruchu a agroturizmu v podmienkach Slovenska

V súvislosti s rozvojom cestovného ruchu na vidieku, mimo rekreačných a turistických centier, začínajú sa používať i nové termíny ako **vidiecky cestovný ruch a agroturizmus**.

Podľa výskumných prác z Ústavu turizmu, a.s., Bratislava, **vidiecky cestovný ruch** môžeme ako súbor rekreačných aktivít, alebo aktivít voľného času, ktoré sa viažu na prostredie vidieckeho osídlenia a sú odlišné od civilizačných rekreačných aktivít, lebo formou ich realizácie znamenajú určitým spôsobom návrat k prírode, k činnostiam, ktorými sa bezprostredne zaoštarávajú základné potreby na živobytie.

Agroturizmus v súčasnom poňatí je užším pojmom, jeho záujmové činnosti zahrňujú podľa poľnohospodárskych, resp. ekonomických podmienok celú alebo časť činností konkrétneho poľnohospodárskeho podniku. Do agroturizmu môžeme zahrnúť prakticky všetky rekreačné činnosti, ktoré môže poľnohospodársky podnik ponúknuť turistom.

Vo všeobecnosti teda pod vidieckym turizmom rozumieme rekreačné činnosti, využívanie voľného času na vidieku s možnosťou ubytovania v rodinách, vo vidieckych domoch alebo v účelových komerčných ubytovacích v tomto prostredí. Patria sem teda činnosti, ktoré sa približujú k službám charakterizujúcim cestovný ruch, ale sú etablované v podmienkach vidieka.

Agroturizmus treba chápať užšie ako vidiecky cestovný ruch. Agroturizmus zahŕňa špecifické činnosti agropodnikateľov a poľnohospodárskych podnikov podľa miestnych ekonomických a prírodných potrieb turistov. Poľnohospodársky podnik alebo súkromný podnikateľ v rámci agroturizmu zosúladzuje svoje predpoklady s priestorovými možnosťami poskytovania doplnkových služieb. Do agroturizmu môžeme zahrnúť prakticky všetky činnosti, ktoré podľa

miestnych podmienok môžu poskytovať či už súkromní roľníci, poľnohospodársky podnik alebo ďalšie podnikateľské subjekty na vidieku.

Pri poskytovaní služieb v rámci vidieckeho cestovného ruchu je potrebné mať na pamäti, pre aký druh hostí budeme tieto služby poskytovať a to najmä z hľadiska nárokov na kvalitu a druh poskytovaných služieb. Z tohto hľadiska ide o:

- tzv. zelenú klientelu, ktorá vyžaduje pobyt v pôvodnom vidieckom osídlení a chce spoznať osobitosti spôsobu života na vidieku, vyžaduje nenarušené životné prostredie, účasť na jednoduchších poľnohospodárskych prácach, poznaní a styk s vidieckym obyvateľstvom, zdravotne nezávadné potraviny (bez chemických hnojív a postrekov a bez chemických konzervačných prísad) a pod.
- klientela menej solventná, najmä rodiny s deťmi z nižších príjmových vrstiev, pre ktorú je táto forma trávenia dovolenky prízračivá najmä v dôsledku výrazne nižších cien.

Významnou stránkou vidieckeho cestovného ruchu je kvalita poskytovaných služieb. Pritom jeho predmetom sú tieto služby:

- ubytovacie
- stravovacie
- doplnkové

a) Ubytovacie a stravovacie služby je potrebné poskytovať v súlade s platnými normami. Za týmto účelom je vhodné využívať už existujúce zariadenia, resp. objekty. Nedoporučuje sa ani realizácia finančne náročných adaptácií, pretože by to ohrozilo rýchlu návratnosť vložených finančných prostriedkov.

b) V rámci stravovacích služieb je vhodné zohľadňovať osobitosti príslušného regiónu, resp. vidieckeho sídla, pričom maximálne treba používať na prípravu jedál a nápojov vlastné suroviny a polotovary. Pobyt rekreatantov možno využiť aj na predaj trvanlivých potravinárskych výrobkov pre ich potreby. Tieto služby možno však rozvíjať aj pre ďalších zákazníkov (napr. pre účastníkov cestnej premávky pri významnejších cestných ťahoch, pre chatárov v prípade výskytu chatových osád v okolí a pod.).

c) Atraktivnosť pobytov turistov na vidieku závisí v mnohom od doplnkových služieb, ktoré sa ponúkajú hosťom pre aktívne strávenie ich voľného času a za účelom vytvorenia maximálneho pohodlia pre hostí. Doplnkové služby môže poskytovať samotný hosťiteľ alebo tieto služby iba sprostredkuje hosťom.

Ide najmä o tieto služby:

- športovo-rekreačné spojené s využitím športových zariadení, ktoré má príslušný podnik, resp. ubytovateľ k dispozícii (lyžiarske strediská, termálne kúpaliská, športové ihriská, vleky, telocvičňa, fitnesscentrá, sauny...)
- využitie kónských záprahov ako atraktívnej turistickej dopravy, v lete koče, v zime sane, jazdeckých koní na jazdy do prírody
- vytvorenie možnosti zapojiť účastníkov pobytu do atraktívnych poľnohospodárskych prác osobitne v rastlinnej výrobe, napr. pri sušení sena, zbere úrody klasickým spôsobom, zbere hrozna, ovocia a pod.
- využívanie ovčiarstva ako atrakcie pre organizovanie exkurzií, osobitných gastronomických ochutnávok ovčiarskych výrobkov, ako sú oštiepky, žinčica, účasť na prácach na salaši, opekanie jahňata, príprava baranieho gulášu v prírode a iných špeciálít
- špeciálna ponuka služieb vo vinohradníckych regiónoch, zameraná na ochutnávky najkvalitnejších vín a gastronomických špeciálít spojené s poznávaním krás prírody, historických pamiatok a folklórnych tradícií
- využitie miestnych remeselníkov-stolárov, hrnčiarov, kováčov na výrobu suvenírov a predmetov použiteľných na doplnenie interiérov zariadení cestovného ruchu
- využitie, obnovenie alebo vybudovanie rybníkov pre rybolov, prípadne pre dodávku rýb do vlastných alebo cudzích zariadení cestovného ruchu
- poskytnutie atraktívnych podujatí, ako posedenie pri vatre so živánskou, ľudovou hudbou, na vinobraniach, na husacích hodoch, na rôznych zabijačkových slávnostiach, na zbere liečivých rastlín, lesných plodín
- uspokojenie špecifických záujmov turistov najmä o poľovníctvo v horských a podhorských oblastiach, ale aj rybárstvo a pod.
- služby kultúrno-spoločenské, ako je účasť na vystúpení rôznych folklórnych súborov, jarmokoch, trhoch, exkurzie do poľnohospodárskych podnikov, dedinského múzea, skanzenu, pamätných izieb a pod.

- poskytovanie ďalších služieb podľa miestnych podmienok jednotlivých regiónov, ktoré práve z tohto hľadiska môžu prilákať domácich a zahraničných turistov

Cieľ a účel rozvoja vidieckeho cestovného ruchu

Rozvoj služieb cestovného ruchu na vidieku má predovšetkým tieto prednosti oproti ostatným formám cestovného ruchu:

- ❖ využíva existujúci bytový fond na vidieku a vybudované objekty, ktoré prípadne už stratili doterajšie využitie
- ❖ vytvára predpoklady ekonomického rozvoja daného územia
- ❖ napomáha širšiemu rozptylu turistického využívania územia
- ❖ nevyžaduje záber nových plôch vo voľnej prírode a krajine pre budovanie nových zariadení
- ❖ mobilizuje peňažné prostriedky v prospech hospodárskeho rastu zapojením vidieckeho obyvateľstva do služieb cestovného ruchu
- ❖ urýchľuje návratnosť vložených prostriedkov použitých pri rekonštrukciách objektov na ubytovacie kapacity

Podobne možno charakterizovať prínos agroturizmu pre poľnohospodárske podnikateľské subjekty, ktoré sa prejavujú vo viacerých oblastiach:

- ⇒ v regiónoch s koncentrovaným cestovným ruchom sa môže realizovať odbyt poľnohospodárskych produktov a potravinárskych výrobkov v zariadeniach cestovného ruchu čo priaznivo ovplyvní ekonomickú situáciu poľnohospodárskeho podniku alebo súkromného agropodnikateľa a tým i obce alebo mesta. Konzumácia potravín najmä zahraničnými hosťami sa prejavuje ako „vnútorný agroexport“. Turisti konzumáciou každého druhu zvyšujú hodnotové využitie regionálneho poľnohospodárstva
- ⇒ v regiónoch s podmienkami pre rozvoj agroturizmu sa vytvárajú reálne možnosti pre vznik nových pracovných príležitostí v ubytovacích alebo stravovacích zariadeniach, alebo aj ďalších doplnkových službách cestovného ruchu. Ide najmä o tie regióny, kde sa uvažuje so znižovaním poľnohospodárskej výroby a jej celkovou reštrukturalizáciou
- ⇒ agroturizmus svojou špecifickou ponukou pre dovolenkový pobyt na vidieku prispieva k využívaniu prírodného, kultúrneho a historického potenciálu. Ide najmä o tie oblasti, ktoré sa doteraz z hľadiska cestovného ruchu nevyužívajú
- ⇒ oživenie starých kultúrnych, gastronomických a iných ľudových zvyklostí a tradícií, ako atraktívnej ponuky agroturizmu, prispeje k osídleniu a obnove mnohých vidieckych sídiel
- ⇒ realizácia zámerov agroturizmu pri dodržaní zásad maximálnej ochrany prírody a životného prostredia prispeje nielen k ekonomickému rozvoju príslušných regiónov, ale aj k rastu kultúrnej úrovne jej obyvateľstva.

Vidiecky cestovný ruch a agroturizmus môže byť teda doplnkovým zdrojom príjmov. Pri reálnom rozvoji však môže táto forma cestovného ruchu byť pri zlepšení hospodárskych výsledkov poľnohospodárskych podnikov, pri riešení nezamestnanosti a pod. Zároveň aj obce, ktoré sa do vidieckeho cestovného ruchu významnejšie zapoja, môžu lepšie prosperovať a zachovať svoj osobitý ráz. V neposlednom rade majú z vidieckeho cestovného ruchu prospech samotní obyvatelia, ktorí poskytujú služby účastníkom tejto formy cestovného ruchu.

Možnosti rozvoja vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky

V niektorých obciach je cestovný ruch dôležitou súčasťou hospodárstva a ich života. Viaceré obce disponujú ponukou služieb a atrakciami, ale zatiaľ ich navštevuje málo turistov a zaznamenávajú nízku vyťaženosť ubytovacích zariadení. Veľká skupina obcí disponuje potenciálnymi možnosťami rozvoja cestovného ruchu. Pre skutočné naplnenie tejto možnosti je však nevyhnutné vybudovať alebo obnoviť turistické atrakcie a ubytovacie kapacity ako aj veľmi dobre ich prezentovať laickej, ale najmä odbornej verejnosti.

Pomoc v rozvoji cestovného ruchu je vhodné orientovať na vidiecke sídla, ktoré majú vybudované, resp. potrebujú dobudovať kapacity pre cestovný ruch. To môže byť prvým krokom k vybudovaniu silného odvetvia cestovného ruchu a predmetom spolupráce organizácií zaoberajúcich sa cestovným ruchom. Rozvoj cestovného ruchu si vyžaduje aktívnu spoluprácu všetkých obcí, miest a podnikateľských subjektov v príslušnej turistickej oblasti. Je to veľmi dôležité, pretože stredná Európa ovplyvňuje turistickými atrakciami, ktoré si vzájomne konkurujú v boji

o turistov a finančné prostriedky plynúce z cestovného ruchu. Spolupráca môže mať rôzne formy: napr. spojiť prostriedky na technickú infraštruktúru, marketing, podieľať sa na spoločných marketingových stratégiách, spolupracovať pri skalitňovaní cestnej siete, telekomunikácií a iných špecifik, podporujúcich rozvoj cestovného ruchu.

Vidiecke sídla z hľadiska rozvoja vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky zohrávajú zväčša rolu aktivizátora a koordinátora rozvoja. Obce sa môžu na rozvoji vidieckeho cestovného ruchu podieľať svojou priamou účasťou, resp. nasmerovaním, naštartovaním a ponechaním si možnosti koordinácie, pričom ďalšie aktivity ponechávajú podnikateľským subjektom. Nemožno však pripustiť chaotický vývoj agroturistiky alebo vidieckeho cestovného ruchu, pretože vzniká príčinnosť konfliktov, ktoré vedú k znižovaniu dynamiky rozvoja obce a v konečnom dôsledku aj k znižovaniu záujmu turistov. Dôležitou úlohou obce je marketing a propagácia vidieckeho cestovného ruchu všetkými dostupnými prostriedkami (informačné centrá, propagačné materiály, výstavy a semináre k cestovnému ruchu na vidieku apod.)

Základným organizačným predpokladom pre rozvoj podnikateľskej aktivity je spracovanie programu sociálneho a ekonomického rozvoja zo strany obce, resp. združenia obcí. Tento program môže byť spracovaný ako dokument dlhodobej koordinácie verejných a súkromných aktivít, demografického, ekonomického, sociálneho, kultúrneho a ekologického charakteru na území obce, v záujme obce ako celku a v nej žijúcich obyvateľov, miestnych podnikateľov a prichádzajúcich turistov. Hlavným zmyslom programu je organizácia všeobecného rozvoja obce na báze harmonizácie súkromných záujmov obyvateľov, podnikateľov i návštevníkov a odstraňovanie konkurenčných vzťahov tam, kde konkurencia nie je z hľadiska obce a jej prosperity, ani z hľadiska dlhodobých záujmov samotných podnikateľov produktívna. Hlavným zmyslom i nástrojom realizácie programu je dobrovoľná spolupráca pri dosahovaní spoločných cieľov rozvoja obce.

Osobitosti vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky vo vidieckych sídlach a vidieckych regiónoch

Každá obec pri koncipovaní vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky by mala brať do úvahy prírodné predpoklady, historické pamiatky, polohu obce a jej príťažlivosť, turistické atraktivity v blízkom okolí, podmienky pre chatové a záhradkárске kolónie, vybavenosť kultúrnymi, športovými a rekreačnými zariadeniami, rozvoj, udržiavanie a propagáciu krajových špecialít a atraktivít, produkciu ekologicky kvalitných potravín, produkciu a propagáciu výrobkov s miestnou tradíciou, dopyt po určitom produkte s módnym vplyvom, štruktúru výroby a služieb, dopravnú dostupnosť. Veľký význam pri plnení úloh obcí zohráva propagácia a ich spolupráca s informačnými a propagačnými inštitúciami, agentúrami pre regionálny rozvoj a organizáciami zaoberajúcimi sa cestovným ruchom a doplnkovými službami.

Väčšina obcí v rámci vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky by mala ponúknuť informácie na:

- ubytovacie a stravovacie zariadenia
- športovo-rekreačné zariadenia
- turistické atraktivity v blízkom okolí
- kultúrno-spoločenské a obchodné zariadenia
- zariadenia komunálnych služieb
- miestny folklór a remeslá, tradície, pôdohospodárske dedičstvo a vidiecku identitu
- pobytové zariadenia v štýle domáckych tradícií a pod.

Rekreačnú dedinu možno charakterizovať ako vidiecke osídlenie s disponibilným bytovým fondom, rekreačným priestorom a pôvodnou ľudovou architektúrou. Kvalita poskytovaných zložiek začleňuje jednotlivé obce do nasledovných kategórií:

- I. – výlučne rekreačná funkcia, kvalitné prírodné prostredie a charakteristická urbanistická štruktúra (napr. obce Donovaly, Špania dolina, Demänová apod.)
- II. - prevláda rekreačná funkcia a v budúcnosti sa v obciach neuvažuje s ďalším rozvojom hospodárskej funkcie (napr. obec Rajecká Lesná, Kl'ak, Krahule, Podbieľ, Staré Hory)

- III. - doplnková rekreačná funkcia má vyhovujúce podmienky na rozvoj rekreácie, prírodné a krajinné prostredie so zvyškami pôvodnej ľudovej architektúry, nedotknutá príroda, lazy, samoty, osady (napr. Mýto pod Ďumbierom, Blatnica apod.)

Kategorizácia rekreačných dedín na Slovensku poukázala na ich rozdielny potenciál, určila základné smery orientácie obcí a ovplyvnila tak ich súčasné funkcie. Definíciu rekreačnej dediny možno považovať za stále aktuálnu z dôvodu, že disponibilný bytový fond, osobitý rekreačný priestor a pôvodná ľudová architektúra sú základnými podmienkami pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu. Vychádzajúc z uvedenej skutočnosti a lokalizácie vidieckych sídiel majú najlepšie predpoklady pre vidiecky cestovný ruch a agroturistiku najmä tie obce, ktoré sa nachádzajú v horských a podhorských oblastiach a v niektorých nížinných oblastiach Slovenska. Každá z oblastí má svoje osobitosti, ktoré vytvárajú špecifickú ponuku v rámci rozvoja aktivít vidieckeho cestovného ruchu.

II. Chatárenie a chalupárenie

Rozhodujúcim hľadiskom určenia spôsobu účasti na cestovnom ruchu je počet účastníkov a spôsob zabezpečenia služieb.

Pri individuálnom cestovnom ruchu si účastník alebo skupina samostatne volia program a spôsob jeho zabezpečenia a len v malej miere využívajú služby cestovných kancelárií. Charakter úplnej individuality a samostatnosti nadobúda cestovný ruch vtedy, keď účastník použije vlastný dopravný prostriedok, vlastné ubytovanie a sám si pripravuje stravu. Napriek tejto nezávislosti používa rekreačné, športovo-technické a spoločensko-kultúrne služby v mieste CR. Z toho vyplýva, že účasť organizátorov cestovného ruchu v absolútnej miere nie je možné vylúčiť.

Priestor pre individuálnu rekreáciu vytvára vlastníctvo ubytovacích zariadení. Paleta vzhľadu, rozmerov, spôsobu využívania stavieb, ktoré slúžia potrebám individuálnej rekreácie je natoľko pestrá, že je ťažké presne a výstižne takéto objekty definovať. Niekedy je ich označovanie nejednotné. Ako najvýstižnejší sa udomácnil výraz „objekty individuálnej rekreácie“. Takéto pomenovanie pre stavby, ktoré slúžia účelom súkromnej rekreácie používa aj štatistika, urbanistika a plánovacie inštitúcie. Možno ho postaviť na úroveň anglického označenia „second homes“ alebo nemeckého „freizeitwohnsitze“. Vystihuje sa tak stavebná rozmanitosť objektov, ktoré slúžia súkromnej rekreácii.

Jedným z hlavných typov individuálnej rekreácie, najmä mestského obyvateľstva, je **chatárenie – súkromná chatová výstavba a trávenie voľného času v týchto objektoch.**

Vo svojich počiatkoch bola chatová výstavba súčasťou rekreačného zázemia miest v tzv. prímestských rekreačných zónach. S postupným narastaním mobility obyvateľstva spojeným s rozvojom dopravy a motorizácie prestala chatová výstavba vplývať len na rekreačné zázemie miest, ale čoraz viac začala prenikať do voľnej prírody. Cieľom záujmu stavebníkov chat sa stávajú najatraktívnejšie krajinné priestory a lokality, v ktorých zväčša živelne začali vznikať chatové osady. Mnohé z chat sú postavené nelegálne, s čím je mnohokrát spojené narušenie a devastácia vzácnych krajinných priestorov.

Výrazná výstavba chat nastala v polovici 60. rokov a z roka na rok stúpala. Úsilie majiteľov chat je mať chatu podľa možnosti v dostupnej vzdialenosti od bydliska, preto aj najväčšiu koncentráciu chat vidíme v okolí väčších miest a priemyselných aglomerácií.

Živelný rast chat v minulosti priniesol so sebou aj mnohé negatívne javy (živelné situovanie chat, nelegálne stavby, zásahy do prírody). Na základe uznesenia vlády SSR z roku 1973 výstavba chat sa riadi schválenými územnými plánmi.

Podľa toho, ako mieni majiteľ využívať súkromnú chatu, rastú nároky na prírodné prostredie. Ak sú chaty využívané koncom týždňa, čo sa týka väčšiny majiteľov bývajúcich v mestách, sú znížené nároky na kvalitu prírodného prostredia a chaty sa vyznačujú svojou jednoduchosťou. U týchto majiteľov vystupuje najmä požiadavka krátkej dostupnosti, pretože tým získavajú možnosť čo najčastejšie využiť chatu na zotavenie.

Naopak zväčša chaty v najatraktívnejších priestoroch sú využívané viacdňovými dovolenkami majiteľov zo vzdialenejších kútov.

Súkromná chatová výstavba sa dnes koncentruje prevažne v prostredí prírodne atraktívnom, pretože práve toto prostredie láka návštevníkov. Čím hodnotnejšie je prírodné prostredie zázemia mesta, tým kratšia je vzdialenosť chatových lokalít od mesta.

Chatová výstavba prináša zo sebou veľa problémov celospoločenského a ekonomického charakteru, pričom výsledok doterajšej činnosti na tomto úseku možno hodnotiť prevažne negatívne.

Negatívne dôsledky chatovej výstavby sa prejavujú najmä úbytkom pôdy. Architektúrna kvalita chát, najmä ich estetická hodnota je rozmanitá a zväčša nedosahuje žiadúcu úroveň. Nedostatkom je, že v individuálnych prípadoch chatári stavajú podľa svojho vkusu, čo vedie k rozdielnej výtvarnej úrovni riešenia chát. Príčinou takýchto zmien býva skutočnosť, že majiteľ pôvodne len sezónne zameranú chatu prispôsobí celoročnému užívaniu. Kritiku si zaslúži i prevažná väčšina sériovo vyrábaných chát, z ktorých mnohé majú nízku úroveň vonkajšieho vzhľadu. Najviac chýb sa vyskytuje v urbanistickom riešení chatových objektov, najmä vo vzťahu k daným prírodným podmienkam a morfológii utvárania terénu.

Chatové areály sa prehustujú, chaty v jednej skupine sa líšia vzhľadovo, nesúrodosťou používaného stavebného materiálu, čo je v rozpore s prirodzeným prírodným okolím krajinného prostredia. Chatami sa zastavávajú všetky voľné plochy v prírode pri vodných plochách, lesných bučinách, v dôsledku čoho sa týmito civilizačnými prvkami narušuje prirodzená biologická rovnováha krajinného prostredia. Takéto chatové areály vážne ohrozujú kvalitu rekreačných hodnôt územia.

Súkromné chaty umožňujú pomerne veľkému počtu osôb pobyt v prírode v maximálnej miere podľa ich individuálnych a časových možností. Medzi pozitívne stránky chatovej výstavby v regióne patrí, že väčšina majiteľov starostlivo udržiava okolie svojich chát a snaží sa prostredie v ich okolí zlepšiť. V mnohých prípadoch vhodná a prirodzená úprava najbližšieho okolia chát robí devastované alebo inak nevyužitú plochu opäť hodnotnými. Pozitívne stránky výstavby chát sú charakteristickým výrazom spoločensko-civilizačného procesu, ktorý na jednej strane koncentruje obyvateľstvo do stále väčších a moderne vybavených mestských aglomerácií a na druhej strane vyvoláva stále intenzívnejšiu túžbu ich obyvateľov stráviť voľný čas v prírode.

Okrem spomínanej výstavby nových chatových objektov v novovyčlenených atraktívnych prírodných priestoroch (chatárenie) existuje aj **adaptácia starších vidieckych domov na rekreačnú funkciu, tzv. chalupárenie**. Na rozdiel od chatárenia, ktoré potrebuje veľký priestor, sa chalupárenie rozšírilo do všetkých vidieckych sídiel, ktorých bytový fond poskytuje predpoklady pre jeho rozvoj.

Chalupárenie je druh rekreácie v horských, menej prístupných oblastiach, kde dochádza k opúšťaniu bývalých roľníckych usadlostí. Obyvatelia miest vykupujú tieto vidiecke domy, ktoré stratili svoju pôvodnú obytnú alebo hospodársku funkciu a bez možnosti rekreačného využitia by zanikli. Adaptáciou starých domov sa aj často zachráni a zachová svojrázna ľudová architektúra.

Doterajší trend vývoja cestovného ruchu poukazuje na rastúci záujem o chalupárenie. Na rozdiel od chatárenia nevyžaduje zaberanie poľnohospodárskej alebo lesnej pôdy, ale naopak, opustené záhradky sa začnú intenzívne obrábať. Čoraz stimulujúcejšie pôsobí relatívne nezávadné životné prostredie vo väčšine kopaničiarskych oblastí.

Chalupárenie so sebou prináša mnoho pozitívneho. Majiteľ chalupy, ktorej možnosť využívania je v letnej i v zimnej sezóne, sa snaží o čo najlepšiu úpravu okolia svojej rekreačnej chalupy, čo prispieva k lepšiemu vzhľadu celej obce. Pozitívnym javom je aj rekultivácia pôvodne opustenej záhradárskej pôdy, ktorá sa začína intenzívne využívať. V neposlednom rade by malo ísť o zlepšenie úrovne poskytovaných služieb sociálnej a občianskej vybavenosti v obci, ktoré sú prechodne využívané účastníkmi individuálnej rekreácie. Využíva sa opustený bytový fond rozptýleného osídlenia, ktoré by bez majiteľov rýchlo chátralo. Zachovávajú sa hodnoty ľudovej architektúry, ktorú rozptýlené osídlenie predstavuje a nakoniec, chalupárska rekreácia nepredstavuje záber nezastavanej plochy ako je tomu pri chatovej rekreácii.